

КИЇВ

КҮІW

журнал

літератури, науки, мистецтва,
критики і суспільного життя

5

ВЕРЕСЕНЬ
ЖОВТЕНЬ

1954

SEPTEMBER
OCTOBER

КУІВ

LITERARY AND ART MAGAZINE

Published Bi-Monthly

Publisher and Editor Bohdan Romanenchuk

838 N. 7th St.
Philadelphia 23, Pa.
Tel. WA 2-1699

Subscription: \$3.50 per year.

Single copy: \$0.60.

Entered as second class matter at the Post Office at Philadelphia, Pa.

No. 5

SEPTEMBER-OCTOBER

VOL. V.

З М І С Т :

З. Тарнавський — Тихий сніг ● О. Генрі — Третій складник ● Наша антологія — Юрій Липа ● Ю. Липа — Суворість (I), Василюк, Князь полонений, З поеми „Сімнадцятий“, Прокляття, Відступ ● Н. Пік — Псевдо ● О. Лисяк — Деконспірація конспіратора ● Е. Козак — Мистцям треба вашого серця... ● Е. М. — Михайло Гайворонський ● Д. Горняткевич — о. Юхим Січинський ● Л. Шанковський — Україна під німецьким чоботом ● С. Гординський — Словополківські нотатки ● Л. Шан-ський — Про земляків, що пишуть історію ● Наші втрати — Антін Павлось, Ганна Совачева ● Рецензії ● Бібліографія.

Просимо всіх, хто пише до нас і бажає відповіді, долучувати на відповідь відповідну поштову марку. Інакше ми не зможемо відповісти.

Конечно подавайте с в о є ч а с н о кожну зміну адреси і додавайте 10 центів або поштову марку за 10 центів.

За зворот якогобудь числа „Кієва“ з приводу не поданої нам зміни адреси і за поновну висилку того ж числа на нову адресу треба доплачувати 20 центів.

Пожертви на пресовий фонд „Кієва“ будуть подані в наступному числі.

Статті підписані справжнім прізвищем або відомим псевдонімом чи ініціалами не завжди висловлюють погляди редакції. За підписані статті відповідають автори.

Printed by "AMERICA", 817 N. Franklin Street, Philadelphia 23, Pa.

Зенон Тарнавський

Тихий сніг

Лежали під балдахином лозів, на дрібненькій дністровій ріні. Ганька міркувала:

— А...

Він перебив їй:

— Що а?

Вона всміхнулася і поцілувала його:

— А як би ви так, паничу, до того війська не йшли, то що?

— А хіба так можна?

— А чому не можна? Коли мене любите, то не лишайте мене... і до війська не йдіть.

— Як же так? До війська не йти? Тоді допіру почалося б. Ні ти, ні я цього не повернули б. А ти і так по мені плакати не будеш.

— А я, паничу, вже не від нині плачу за вами. Хіба ви того не бачите? Я ваша вдова, паничу. А ви мене навіть не поцілували. Чекайте, хай зачешу ваше волосся. Може востаннє...

— Ти сьогодні пророчиш, а мені не до сміху.

— А вам при війську волосся обголять. Як смішно ви будете виглядати. — Ганьці сльози наплили до очей і падали на ринь. Він сміявся:

— А як прийду до тебе, ти будеш моя.

— А хіба я не ваша, паничу? — і вона всміхається крізь сльози.

Її смажні губи дрижать дрібненьким леготом, як дрижить нагріте повітря над полями в липневий день. Ганька кидає каміння у воду, і вода розсипається золотим пилом проти сонця. Він дивиться па неї і не може надивитися. Прижмуривши очі, цілував її і питав:

— Не забудеш, не забудеш, не забудеш?

Тихо відповідала:

— Ні, ні, ні.

Кожний поцілунок був останній і був перший.

Ганька сягнула до гілок лозини, зірвала листок, розкусила і сплюнула зеленою слиною:

— А ви й так зі мною не оженитесь.

— Чому?

— Я це знаю.

— Хто тобі таке сказав?

— А ми хіба рівні?

— Ага, соціяльне питання. Так, як у п'єсі про панича і сільську дівчину. А я таки з тобою оженюся, як тільки з війська вийду.

— Ой не оженилися, бо...

— Бо що?

— Бо мені таке снилося...

— О! Що ж тобі снилося?

— Що ви пішли не до війська, а далеко, на друге село і там були священиком. А як мені священик сниться, то для мене дуже недобре.

— Запам'ятай цей сон. Колись, як будемо старі, і наші онуки бігатимуть коло нас, ти мені щераз його розкажеш. І запам'ятай день, коли ти цей сон мені розказувала. І буде тобі соромно, що ти така гола і мокра сиділа коло мене і сни мені розказувала. А тут тобі малина. І не червоної, бо хутко станеш матір'ю.

Але Ганька таки червоніла.

— Поцілуй мене ще раз, ще передостанній раз.

— А коли буде останній раз, паничу?

— Як вернуся, буде знову перший раз.

— Верніться, паничу, не лишайте мене.

— Як тобі буде важко, прийди на це місце. Пустя свій смуток на воду. З водою він поплине аж до Самбора, до касарень.

Ганька притулила лице до його тіла і йому здавалося, що вона плаче, а коли він підняв її лице, вона сміялася, і її волосся стікало холодною водою Дністра. Розходилися. Він тихо попросив:

— А ти мене не забудь. Я скоро... і пішов самбірським шляхом, понад воду. Ще бачила його, як минав чуківський млин, а потім зник. Навіть не обернувся. Вона, як п'яна, верталася додому. Черевики, перекинуті через плече, гоїдалися за кожним її кроком. Сонце вже сиділо на Бергелишиній тополі, як Ганька прийшла до села. Межами, поміж збіжжям ходили газди і перекликалися. Гладили спіле колосся. Хлоп'ята по фосах пасли корови. Ганьчина мама сиділа на приспі з парубками і сміялася. Парубки обіймали її, а вона сміялася. Ганька зайшла в хату і думала. Мама ще молода. А їй, Ганьці, мама не раз казала: не крути собі голови паничем. Навіщо він тобі? Переспить пару разів з тобою і піде. Ще з дитиною залишить. Ой, коби був... А так, ні за нею, ні перед нею. Та йому й так не дали б оженилися з нею. А може... Тато пропали на війні і мама чекали на нього. Чекали довго, довго. Ганька була мала, як тато пішли. Навіть не пам'ятає його. Мама плакала і довгі ночі чекала. І завжди сама. І в поле сама, і в хаті сама, і в зимі сама, і літом гарячим сама. А потім пішло. Побилися не раз в селі через маму. А як дід, мамин тато, сварили маму, то вона затискала губи і гарчала: а вам засі. Не буду я сама здихати. Що з того, що він пішов на війну. Лишив мені дитину і пішов. І тільки мого, аби ви знали, тату, тільки мого, що... І старий відходив. Ганька того вечора весь час плакала. І другого дня ще плакала. За три неділі вийшли Ганьчині оповіді. До неї пристав парубок із Блажева, Матвій. Блажів лежить за лісом. За Блажівським лісом. З Бережниць до Блажева треба іти через толоку, що свої межі скривала під хмарами. А сама Бережниця лежить на правому березі Дністра. Рівно миля дороги від Самбора. Долішній кінець кінчиться коло кузні ріжкатога коваля, зараз за стодолюю поляка Хрусьцінського. Читальня коло церкви. Селом ішли дві вулиці. Ближче Дністра йшла самбірська дорога або т. зв. село. На другому боці загумінок. А далі поперечник, а там Солониця і толока. Безмежна, осінню вся у вересах. В читальняному будинку була кооператива, а поруч корчма старого Волька і його жінки Шейви, що мала віддуті губи. Губата Шейва. Волько, Шейва, їх діти Шміль, Лейба і Хана були такі самі селяни,

як усі. Так само робили хліб у полі, як ціле село. Часами торгували, продавали тютюн і оковиту. Стара Шейва голила голову і носила перуку. Стара хуситка. Волько носив талиси на руці, коли відмовляв ранні молитви, а потім ішов у поле. Одне тільки: святкували суботи і в неділю ішли в поле. І як котре вмерло, то його завивали в білу плахту й везли до Самбора на окопище. Шміль пильнував яблук в орендованому саді і дуже того стидався. Він хотів бути таким самим парубком, як усі хлопці в селі. Хотів женитися з сільською дівчиною і робити хліб у полі в суботи. Мріяв про те, щоб бути головою читальні і грати на сцені всі ролі рівночасно в усіх тих чудових виставах, що їх ставили в селі. Йому остогидли ті шабаси при свічках і та біла булка, що його давила, і та риба, що мала більше остяків, ніж м'яса. Йому хотілося свинини і бульби. Але Шміль був малий і небагато ще розумів. Він сидів у кутку читальняної залі і, витріщивши очі, дивився, як зачарований на все, що робилося на сцені. Сень Бляхович муштурував свою сестру Катерину, а вона плакала і втікала за лаштунки. Не могла заграти так, як Сень хотів. Сень кричав, грозив, кидав примірником, а потім просив. Катруся верталася, витирала сльози і пробувала знову. Тим разом ішло краще. Для Шміля проби були такі самі хвилюючі, як вистава. А може навіть більше, бо він міг підійти до Катрусі, коли вона плакала і сказати: ціхо, не плач, то буде добре. На виставі його не пустили б за лаштунки. Шміль в кутку тішився потихеньку, що все є добре. Йому Катруся більше подобалася, як Ганька, хоч Ганька була гарна, ой яка гарна! І Шміль цмокав губами і затискав п'ястуки, коли бачив, як парубки під читальнею обіймали Ганьку. Чому вона не йде грати на сцену, чому? Вона під читальнею з парубками барашкує, а на сцені бідна Катруся мучиться. Мала — немала, але худенька, якби в Бляховичів хліба не було, ноги в неї такі, як два патички, і грудей не має. А волосся, як лен, повісмами звисає на дрібне личко. Шмількові жаль малої Катрусі. Катруся ненавидить Ганьку. Шмілько блідне з емоції на саму згадку тієї ненависти. І за що вони так ненавидять одна одну? Якись дурні гої, так каже стара Шейва. Гої, це образливо. Ці гої такі самі селяни, як він, Шмілько. Але Катруся ненавидить Ганьку. Може тому, що біля Ганьки завжди багато хлопців, а вона, Катруся, завжди така самотня. Така худа і ніхто з нею не говорить так сам від себе. Хіба те, що на виставі. А на виставі то навіть її цілують. Але так написано в примірнику. І через те вона така дика і всіх ображує. А працює за десятьох. І в читальні, і в кооперативі, і в драматичному гуртку. Скрізь її повно. Але скрізь вона непомітна, що б там не робила. Ганька має волосся, як гніда префектова кобила. Він про це сказав Катрусі і їй подобалося це порівняння. Вона щиро від цього сміялася. Префектова кобила. Шмількові теж смішно, хоч він не певний в тому, що саме тут смішного. Шміль летить і плутається на власних ногах. Падає на порозі. Стара Шейва перелякана кричить на нього:

— Ти дурний мишігини! Ти знову сидів на пробі в читальні. Ой, я маю з ним цурис. Іди їсти, ти бегайме.

І Шміль їсть. Їсть страву, як власне тіло. Катруся і Ганька не сходять йому ні з думки ні з очей. Вони обидві. Шміль бере шматок хліба за пазуху і йде стерегти сад. Він боязко обходить дерева і врешті влазить до буди і старається заснути. Не думати про ніщо, ні про Ганьку, ні про Катруся. Він приходить до висновку, що одну з них він кохає. Але котру? Катруся, що виглядає, як Ганька, чи Ганьку, чи саму Катруся? Стомлений Шміль засинає пізно вночі.

Тут зробимо малу перерву в нашому оповіданні і дозволимо, щоб випав перший сніг. Сніг, що покриває усе. Тихий, таємний сніг, що падає, густими сніжинками і довго лежить на полях. Лежить років, скажім, сто. Точне окреслення не дуже важливе, іде тільки про те, що сніг лежить дуже довго. І люди старіються, а сніг лежить отак собі тихо. Дехто вмирає. Дехто жениться. Дехто сміється. Часами плачуть. Плачуть із жалю, ніколи з радості. Сніг, як інтермедія в театрі. Коли він зникає, змінюються події. В цьому оповіданні сніг кілька разів буде падати так тихо і непомітно. Але ми цим не будемо займатися. Шукайте самі цього снігу. Він білий, як кожний сніг, і його легко знайти. Шміль стоїть на варті. Його тут поставили сторожити колгоспне майно, що валяється по цілому обійстю двора старої Бергелихи. Добре, що стара померла. І добре, що помер її вірник, Яким Борецький. Немає наруги. І немає вже тепер Бережниці, ні рустикальної, ні шляхетської. Минулося одного дня, як присипало снігом. Старий Покора є головою колгоспу, а його син Андрій — начальником міліції. Файні часи, нема що казати. Старому Покорі належалося трохи краще життя, ніж він досі його мав. На однім загоні годував дев'ятеро дітей. А ті, що вмерли, то не потребують їсти. Стара Покориша родила кожного року. А того злодія Андрія породила в стайні, коли доїла корову. Андрій виріс на злодія і більшу частину свого молодого життя просидів у самбірському криміналі. А тепер Андрій велика власть. І Шміль усміхається глумливо в темну ніч. Шміль не дбає про те. Він щасливий. Щасливий з того часу, як Катруся з ним спить. Сама прийшла, перша. Скинула святі образи в читальні, і тризуб, і прапори і повісила Сталіна і рушником обвила, як малу дитину, або святого. І того вечора прийшла до Шміля і запропонувала йому спати з нею. Була гаряча, як грань. Ранком пішла втомлена і щаслива. Спала з усіми, хто лише хотів. Всміхалася, коли Шміль робив їй докори. Це вже не те, що було, Шмілю, советська власть дає мені право на любов із кожним. А ти, Шмілю, комсомолец, бери інших дівчат. Тепер всім євреям вільно те саме, що й нам. Понімаєш? Шміля ображало це слово: понімаєш. І він до дівчат не береться і терпеливо чекає на свою чергу, коли Катруся знову прийде до нього. Стара Шейва не дуже любить цю свою комсомольську невістку, що невінчана спить з її сином, і з усіми злодіями села. Але Шміль не дуже звертає на це увагу, що стара Шейва говорить. Капіталістичний пережиток. Вона все ще рибу їсть на шабас, а Шміль сідає проти неї і їсть ковбасу. Стара аж корчиться, але мовчить. Шміль всміхається в ніч. Бачить ясно, як на долоні, що діється на префектовім подвір'ю, де тепер господарить Потюків зять і загирює все, що там було. І чує він, як у хаті Блохи-Садловського сваряться. Старий Блоха хворий, ледве ногами волочить. Не вміє дурень користати з нагоди. Він таки був найбільшній у селі. Воліє красти, ніж іти до Покоришиного Андрія попросити. І обі дочки в тяжі. Кажуть на селі, що від того самого солдата, що спав із старою Садловською. В темноті хтось ворухиться і тихо ступає по снігу. Шміль стискає карабін холодними пальцями, кахикає. Хтось пристанув. А потім, Шміль радше прочуває, ніж чує, що таємний гість відійшов. Його приятель Мілько Берків, брехун і чванько, але був розумний, як було треба. Він винісся з села. Оженився з комсомолкою, що приїхала учителювати на друге село. Він сяк-так забезпечений. А Ясько Червецький! Такий добрий господар заповідався, поки жив його дідо, старий Сивак. А тепер що з ним? Цілими днями волочиться по селі і байдикує. До колгоспу то він присту-

пив і навіть на зборах дуже розпинався за колгоспи, але потім десь зник. По селі говорять, що він за границю ходить. Ніхто в селі нічого нікому не скаже, бо москалі, то таки москалі. Ніби співають і п'ють і говорять, що всі однакові, але Зельманового Гершка забрали і вивезли. І завіщо? Мав кривих в Америці. То що він винен? Хіба він ворог народу? Був такий самий бідний жид, як Шміль, як старий Волько, як інші. Робив одним конем і обидва на переднівку з голоду примирали. Гершко куркуль! Аж смішно сказати. Але Гершко поїхав до Казахстану. На зборах сільради найбільше проти Гершка пискував Антін Потюк. Такий Потюк, що ледве читати навчився і по чужих коморах ходив, тепер на зборах про Леніна і Сталіна говорить, а найбільше про Гершка. І навіть було Гершкові набити Антона по морді, коли той сидів у його коморі? Може йому було гаряче в хаті спати, а може тісно. Гершко підняв репіт, що Антін злодій і набив його по зубах. А тепер Гершко гниє в Казахстані. Дурний, дурний. Шміль заповхався до міліції. Йому запропонували посаду бугалтера в колгоспі, але він відмовився. Нехай вже Сень Бляхович. Він такий розумний. Він добре читає і пише. А Катруся душа в селі. І в Червоному Кутку і в комячейці і в гуртку безбожників. Ай, як часи міняються. Катруся недавно поставила на зборах Сільради внесок, щоб перкву перемінити на клуб, Але навіть Андрій Покора не хотів голосувати за той внесок. Казав, що ще рано. Катруся з того часу, як усі з нею сплять, стала, як ланя. Червона, повновида. Широка в клубах і лідки такі, що Шмілеві дрижаки проходять по шкірі. А які перса. Ех... якби тільки до неї менше парубки ходили. Овва, чи тільки вона одна. Віншова Маринка, добре вже по сороківці, пасе пси з парубком, що міг би бути її наймолодшим сином. А Лівкунова Апелька з ким? З тим потерчуком Потюком. Беременна ходить і ось-ось зляже. І стиду немає. А старий ріжкатий, що був провізором у церкві, тепер майстер ковальського цеху. Та так розбивався за колгоспним добром, якби це було його власне. Народне, кричить. Він — нарід. Тижбірак не пішов до компанії. Бідний був, що шкіра і кості на ньому. А тепер тримається окремо. Як уже з ким, то з Яськом Червецьким. І ще пару з ними. Баців син. Того самого Баца, що робив фотознімки по ярмарках і пана дуже хотів грати. Мав навіть малий склепок у селі, окремо від хати. Таке гарне підсіння навколо будиночка, а в крамниці пахло оцтом, милом і якимись таємними запахами хемічних рідин. Старий Бац робив Ганьці знімку на шлюбі. А його син таки інший хлопець. Такий дивний. Мало говорить, але таке затяте, як гадина. В школі, як записували до комсомолу, він сказав, що це московська робота, а він українець, і що москалі поневолюють Україну. І хто йому це сказав? Овва, що таке Україна? І чого йому було таке говорити. Україна, Україна. Він також українець, Шміль. Тепер це так називається. Тепер є Україна, але не така, як Ясько Червецький хоче. Останнім разом Ясько, коли зустрів Шміля, то так, ніби ненароком, наче нічого не знає, питається: ну, Шмілю, як там твоя Україна? А хіба то Шмілева Україна? То його, Яськова Україна. Шміль теж усміхнувся і відтрався: ти, каже, Яську спитай Покоришиного Андрія або Потюкового Антона, то вони ліпше знають. Вони будують Україну, вони колгоспи закладають, вони члени сільради, вони кандидати компартії. Чо'ти мене питаєш? Я маю свою роботу. Ну, ну, відмурчав Ясько, вже недовго. Що значить не довго? Що значить не довго? Советська власть сильна. Такі танки, такі гармати, така кавалерія, так вони файно про Будьонного співають. Ходять, бігають, кричать. То є військо. Цілий

день від ранку до ночі роблять вправи на вулицях Самбора. Хто на нас нападе? Шміль думає по-великодержавному. Він міліціонер. Він мусть мати око на все, що діється в селі. Він знає багато. Така Ганька. Ніхто тепер нею вже не цікавиться. Ніхто до неї не заходить. Змарніла, посумніла. Двоє дітей за собою водить. А її чоловік пропав. Як його взяла советська власть таки першого дня, то пропав донині. Але в селі знають, що це була робота Катрусі. І сама Катруся з тим не крилася, що пустила Ганьчиного чоловіка в „разход“. Його давно немає, а Ганька все ще до Самбора тягає своїх бахорів пішки. Не знати, чого Ганька так за ним побивається. Таке було ледащо, той її приймак. У Великодню суботу, Ганька ходила тоді беременна з другою дитиною, було так тепло і привітно, як за давніх часів перед Великоднем. Тихо було в селі. Збіжжя посходило зеленими килимами. І хоч на сам Великдень наказано було із Самбора зробити суботник для очистки колгоспного реманенту, але люди таки приготувлялися до свят. Священик мав ходити по хатах і святити паску. Ганька вийшла до саду нарвати барвінку на великодній стіл. Рвала його і підспівувала, а співати не дуже то вміла. З барвінком у руках, вся повна і кругла, ішла поволі до хати. Її гніде волосся, заплетене в косу, гоїдалося на плечах. Хустка, зав'язана під бороду, зсунулася на шию. Шміль бачив її таку. Гарна була, може ніколи кращою не була. Ішла поволі. Обережно несла своє беременне черево. І сіла на порозі стодоли відпочивати. Коли Шміль проходив і поздоровив її, всміхнулася до нього тепло. А потім встала і зайшла до стодоли. Ноги їй обімліли, барвінок випав з рук. На току лежала її мама і тулила до себе Матвія. Ганька пішла до хати. Тої ночі злягла передчасно. Видужавши, пішла до Блажева. До його старих. Зайшла до хати. Не привіталася з ніким. Сіла на лаву і спокійно сказала старому все, що мала сказати: ви підіть, зробіть з тим порядок, бо я 'го заб'ю. Нехай не чіпається моєї мами. Як не може витримати без жінки, нехай дітей не робить. Я 'му догоджувала кілька хотів. Не мав терпцю, хай пішов би на село. Але так, щоб я не знала. І за жінку я 'му більше не буду. Всім буду, тільки не йому. Як буде чужих бахурів годувати, то хай нарікає на себе самого. Так йому скажіть. І пішла. На другий день прийшов Матвій тато. Прийшов з грубим костуром в руках. Приніс в хустині плесканку сира, скибку хліба і головку часнику. Сів на лаві, поснідав, попросив води напитися, а потім спокійно встав, захопив сина за сорочку на грудях і бив по морді. Так бив, що зуби розхитав і розбив голову. І кинув Матвія на лаву. Ганька і її мама дивилися на цю біятику спокійно, як би це не в них у хаті. Потім обидві обмили Матвія з крові й поклали на постіль. Нехай вилизується. Старий взяв палицю, наложив на голову капелюх і вже від порога промовив: а ви, свахо, таки мали б стид. За тиждень, чи два, Ганьчина мама померла. Пішла в поле, зіпріла, напилася холодної води і померла на гальопки. Ганька вернулася з похоронів, сіла на присні коло хати, сперла голову на руки і тихенько прошептала: добра була моя мама. Бідна, все своє життя гарувала і від нікого ніякої помочі. І все сама, сама. Матвій робив у полі. Орав стерню. І таки з поля забрала його советська власть. Контрреволюція. Так казала йому Катруся котроїсь ночі. І зір тої ночі немає. Сад шумить спокійним сніжним віддихом. Коні в стайні порскають при порожних жолобах. Налякана ворона зверещала і наосліп полетіла в поле. Так м'яко. І безпечно, думає Шміль. Він спокійно згадує ті часи, коли він скривався в ямі по приході німців у село. Як москалі залишили Березкницю і німці прийшли від

Турки, в селі стало тихо, як перед похоронами. Вмерли ті, що мусіли вмерти. Катруся залишилася в селі. Чого дурна залишилася? Навіщо їй того було? Секретар самбірської компартії хотів забрати її з собою. Але вона вперлася і не поїхала. Залишилася. Сиділа покійно і дожидала своєї долі. То правда. Ганька привела цю долю до неї до хати. Прийшла Ганька із самбірськими хлопцями поліцистами. Взяли Катрусю і повели по селу. Привели до читальні. Казали вимити підлогу. Катруся нічого не підозривала. Думала, на цьому скінчиться. А потім казали познімати із стін усіх сталінів, поставили їх в рядок і понасікали на них. А їй казали клякнути перед ними і бити поклони і цілувати за кожним разом, аж сиклиння висохло. Потім повели її до Шейви. Ганька підсміхнулася і каже: ми вам, Шейво, невістку вашу привели. Волька нема, Шмілька нема, то вона вам допоможе. Маєте для неї яку роботу? Недорога і мало їсть. Ви і так борзо вмерете, то най вам невістка перед смертю послужить. Ану, помийнице, берися до роботи. І Ганька вже не чекала, чи Шейва знайде роботу для Катрусі, але сама знаходила. Як Катруся навколішках прала пелюхи Шейвиних онуків, Ганька копнула її так, що вона лицем впала у миску смердючого бруду. Тільки широким задом теліпала. Ганька пішла, не поглянувши на неї. Катруся весь час побуту німців сиділа тихо дома. Не показувалася поза хату. Так, немов трохи одуріла. А потім, як німці пішли і в селі не було нікого, Катруся вийшла. Підпалила Ганьчину хату, але Ганьки не досягла. Ганька сиділа в Блажеві у старих. Катрусю відвезли на Піяри до Львова. Казали ті, хто її там бачив, що вона вже не вийде. Але Шміль не вірить, бо хіба здорових людей на Піяри пускають? А родина не скаже. Але так казали, Катруся вже не вийде на світ. Вже до того дійшло, що під себе робить і не пам'ятає того. Він теж так робив, як сидів два роки заритий у ямі, душився, божеволів, але витримав. Це було що інше. Дехто з села знав, що Шміль сидить у ямі і знали в котрій ямі, але ніхто не сказав. Шміль усміхається. Він добре знає, що Ганька робить. Він знає, що це вже не та Ганька, що була раніше. Що це вже не той пустий дівчур, що під читальнею з хлопцями герштикався. Ганька сувора і часами страшна. Коли гляне тими своїми бурими очиськами з-під прижмурених вій, то Шмілеві робиться страшно. Шмілеві давно казали, давно остерігали, що до Ганьки ходять партизани. І ще донедавна один з них на стриху поранений сидів. Ганька ходила коло нього ліпше, ніж коло свого чоловіка. Якийсь важний був. Хтось казав, що той ранений, то був Ганьчин панич, але люди мало знають, а багато говорять. Його ніхто не бачив на очі. Навіть ті, хто повинен був знати, не знали. Андрій Покора, ніби начальник міліції, на той час винісся з Бережниць, ніби на курси підвищення кваліфікацій. Шміль на другий рік теж має їхати на такі курси. Вся робота пішла на Шмілеві плечі. А Шміль що? Ціле село не бачило і він не бачив. А до Ганьки кожної ночі приходять якісь люди. Пересидять ніч і ранком досвіта зникають. Він нераз, коли обходив село, бачив сірі постаті, що хильцем виходили з Ганьчиної хати і зникали між стодолами. Ганьчин сусід, Ратушний, теж мусить бути у змові, бо аби тільки до неї хто прийшов, вона зараз до Ратушного летить, і він теліпається на своїх покручених ногах, каліка. Але нехай Ганька варується. Советська власть має пильні очі. Шміль чує, що по Бергелишиному саду хтось таки ходить. Чує вирано кроки на снігу. Щораз ближчі і ближчі. Між накинутим в безголовну скирту реманенті, хтось шукає чогось. А потім Шміль чує, що цей хтось іде просто до колгоспного будинку. Це

незнані кроки. Шміль знає кроки Покоришиного Андрія, що майже кожної ночі заходить до колгоспного магазину, ніби то на контролю, а властиво краде збіжжя. Але ці кроки йому незнані. Шміль стискає шийку карабіна і хрипко кричить: стой, хто ідьот? Шмілеві самому дивно від того московського оклику. Постать навіть не пристанула. Навпаки, тепер замість іти своєю дорогою, іде просто на нього. Вже ближче хрустить сніг. Шміль підносить карабін і репетує замок. І в тому моменті перед ним виростає кремезна постать Яська Червецького, збільшена до небувалих розмірів страхом і темінню ночі. Ясько бере карабін від Шміля і сичить: стуль писок, дурний Шмілю. Я тобі казав, що вже не довго. А потім обертає дуло карабіна на Шміля. Шмілеві вгинаються ноги. Він болю не чує, але стояти не може. Шепче: ой, Яську, ні, ні. А Ясько бурмоче: аби ти мовчав, як партизани по селі ходять. Ясько пішов. Ганька понесла доручення в ліс. А з неба на село падає сніг, тихий, м'який, таємний.

О. Генрі

Третій складник

Гумореска

Готель Валлянброза („апартментгавз“) власне зовсім не був готелем. Це були два великі з бурого каменю доми, получені в один. Ви могли там дістати кімнату за два доляри тижнево, але також і за дванадцять долярів. А жили у Валлянбросі стенотипістки, музики, агенти фірм, крамничні дівчата, письменники, студенти, малярі, актори, що дуже вихилялися поза балюстраду сходів, коли дзвонив дзвінок від входових дверей.

Ми поцікавимося тільки двома мешканцями, а радше мешканками Валлянбрози, остаючи з глибокою пошаною до інших.

Гетті Шеппер, із гострою бородою і ще гострішим носом, ішла сходами. Гетті Шеппер була продавчиною у Великій Крамниці — так, перед чотирьома роками Гетті дістала працю за прилавком Великої Крамниці. Тоді прийняв її розумний, безособовий, молодий лисий чоловік із холодним поглядом в очах. Сидів він за бюрком, а перед ним товпилось 75 кандидаток, які творили дику сцену краси, обведеної масами ясного волосся. Він підняв очі і зупинив свій зір на головці з чеколядним кольором волосся та з малими, зеленими очима, на скромній одежі і на капелюсі, що зраджував „здоровий розум“. Перед ним стояла Гетті Шеппер (з кожним з її 29-ти років життя відбитим на лиці).

— Ви прийняті! — крикнув лисий чоловік. І так Гетті дістала працю у Великій Крамниці, де чотири роки продавала столики.

За ті чотири роки Гетті дістала підвишку платні аж до восьми долярів тижнево. Як вона до того дійшла? О, це комбінована історія, взята з життя Геракла, Йоанни Д'Арк, Ули, Іова й Червоної Шапочки. Але я не скажу вам скільки вона заробляла на початку, бо не хочу, щоб якийсь мільйонер, власник крамниці, спинався на дах дому, де я живу, і вкинув до моєї кімнати динамітну бомбу.

І ось сьогодні Гетті звільнили з праці. Історія її звільнення така подібна до тієї, коли її приймали, що може видаватися монотонною. В кожній крамниці, а також у кожному її відділі є особа наймудріша,

всезнаюча, всепожираюча і всюдисуща. Особа, що має мильовий вік, носить червону краватку і зветься покупець, або клієнт.

І ось власне такий покупець — розумний, безособовий, молодий лисий чоловік, із холодним поглядом в очах увійшов до крамниці, приступив до прилавка і за хвилину був наче моряк на морських хвилях, увесь у білих-білесеньких фальбанках, рижках. Коронки машинової роботи лежали довкола нього, а він вп'явив очі в емеральдові зіниці Гетті і в її шоколядове волосся; підступив до неї і щипнув її ласкаво три інчі нижче ліктя. Вона відштовхнула його на три стопи своєю не першої білості правицею.

І так ви вже знаєте, чому Гетті Пеппер втратила працю в Великій Крамниці після тридцятихвилинного виповідження, маючи в кишені одну десятицентову і одну п'ятицентову монету.

Тепер вона йшла до своєї кімнати в Валлянборзі, за яку платила три і пів долара за тиждень — з носом та бородою ще більш витягнутими.

Сьогодні м'ясо (волові реберця) були по сім і пів цента за фунт. Несла їх Гетті до своєї кімнати на третьому поверсі (за 3,50 тижнево). Сьогодні добрий гуляш на вечерю, потім ціла ніч твердого сну і завтра Гетті буде готова до нових завдань Геракла, Йоанни Д'Арк, Уни, Іова й Червоної Шапочки.

У своїй кімнаті дістала вона сковородку з шафи й почала у масах торб і торбинок шукати картоплі й цибулі. В результаті її ніс і борода ще більше видовжилися, бо не було ні одної цибулинки й ні одної картоплинки.

І який же ти тепер гуляш зробиш? Можна зварити зупу з устриць без устриць, зупу з черепах без черепах, кавовий торт без кави, але ж не можна зробити волового гуляшу без цибулі й картоплі! Від біди можна зварити волові реберця, посолити й поперчити, додати ложечку муки, (але спершу треба її розмішати з холодною водою) і можна й те з'їсти!

Гетті взяла сковородку й пішла на коридор. Там — згідно з оголошенням — повинна була бути біжуча вода цілий час. Правду сказати, то вода там лиш цяпотіла крізь гумовий вентиль, а далі був злив, де жінки, мешканки Валлянбрози, зустрічалися в часі миття горшків і оглядали одна в одній шляфроки.

Якраз біля того зливу Гетті зустріла дівчину з золото-бронзовим волоссям і тужливими очима. Вона мала дві великі картоплі.

Гетті знала Валлянброзу дуже добре, вона пізнавала кожного по шляфроку. Шляфрок, це була енциклопедія, це було „гу іс гу“, інформаційне бюро тих, хто відходив і приходив. І Гетті знала, що це рожеве кімоно, облямоване зеленим, належить малярці мініятюр, що живе на стриху, на найвищому поверсі, в „студію“. Гетті тільки не була певна одного: що це є мініятюра? Напевно це щось не таке, як будинок... — подумала.

А дівчина з картоплями, маленька й тоненька, тримала в руках шевський ніж і почала ним лупити картоплю.

— Вибачте, — сказала Гетті дуже приємним тоном, — вибачте, що встряваю не в свої справи, але ви тратите багато, коли так лупите картоплю. Це молода картопля і її треба тільки зішкрябати. Дайте, я вам покажу.

— Ох, дякую, — зідхнула малярка. — Я цього не знала. Мені жаль було дивитися, як багато я марную картоплі. Коли ви маєте тільки картоплю до їдження, тоді кожна лущинка числиться, ні? Але ж думала, що картоплю треба лупити!

— Скажи, мала, тобі справді так зле поводитися? — запитала Гетті.

— Гм... Мистецтво, або мистецтво в моїй інтерпретації, не має попиту. Так, я маю тільки картоплю на обід, але вона посолена і з маслом дуже смакує.

— Мала, — усміх роз'яснив лице Гетті, — доля звела нас до купи. Я теж дістала в ший. Але я маю кусень м'яса в кімнаті, а не маю картоплі. Ходім до мене і зі спільних припасів зробимо гуляш. Ах, щоб ще тільки цибуля була! Гей, мала, в тебе немає пару центів? Я побіжу до крамниці на розі й куплю цибулю. Знаєш, гуляш без цибулі гірший за кіно без цукерків.

— Ти можеш називати мене Цецилія, — відповіла малярка. — Ні, я не маю. Останнього цента я видала три дні тому.

— Но, в такому випадку мусимо цибулю виключити, замість включити до гуляшу. Ох, як добре було б мати цибулю!

Дівчата пішли до кімнати Гетті. Цецилія сіла на канапі й безпомічним голосом просила, щоб їй дозволити в чомусь допомогти, коли Гетті куховарила. Гетті покраяла м'ясо, поклала в сковородці на кухню й запалила газ.

— Ох, щоб тільки я мала цибулю!

На стіні в кімнаті висів, причіплений шпилькою, реклямний образ якоїсь залізнодорожної компанії. На ньому був намальований пароплав, що перевозив людей з одного берега на другий, щоб заощадити їм час подорожі з Лос Анджелес до Нью Йорку.

Гетті звернула голову вбік Цецилії і враз побачила, що ця вдивляється в образ, а з очей їй капують сльози.

— Чого ж ти, Цециліє? Чи це такий поганий образ? Я не є критиком мистецтва, але думаю, що це оживляє кімнату. Річ ясна, малярка манікюрів змісця впізнає, що це поганий образ. Я його знімму! На Бога, щоб я тільки мала ту цибулю! — говорила Гетті, вимахуючи ножом. Але мініатюрна малярка схилила голову й далше плакала.

— О, це мусить бути щось більше, як образа мистецького смаку! — Гетті давно знала свою роль в житті. Це так: на світі є люди. Різні люди. Щоб дати найбільш зрозуміле порівняння, треба звернутись до природи. От скажім: одні люди виконують в житті функції рук, другі грудей, треті голови, ніг і інші. Гетті ж виконувала функцію плечей у житті. Люди часто схилили на її плече свої голови (дійсно, або метафорично) й лишали там принайменше половину своїх турбот. Гетті скрутила газ під гуляшем і присілася до малярки.

— А тепер скажи мені свою історію. Я знаю, це не мистецтво! Ти його зустріла на пароплаві? Но, Цециліє, не плач! Скажи твоїй теті Гетті!

— Це було тільки три дні тому. Я верталася з Джерзі Ситі. Старий містер Шрам сказав мені, що якийсь багатий чоловік хоче мати намальовану мініатюру своєї дочки. Я поїхала до нього, показала йому свої праці й подала ціну за мініатюру 50 дол. А він засміявся, як гієна: крейдове побільшення в двадцять разів буде коштувати його тільки 8 дол. І так я мала ще стільки грошей, щоб купити квиток з поворотом до Нью Йорку. Я почувала себе так, що мені не хотілося більше жити. Я, певно, так і мусіла виглядати, бо коли я побачила його (він сидів на лавці на протилежному боці кабіни пароплаву), він дивився на мене, наче б розумів мене. Він був пристійний, але передусім добрий, робив вигляд доброї людини. А, знаєш, коли ти відчуваєшся неща-

сливою, то доброта рахується більше, як щонебудь інше. А я вже не могла більше боротися, я почувалася так безнадійно, що помалу, бічними дверима, вийшла з кабіни пароплаву. Нікого там не було і я скороенько перекилася через поруччя й стрибнула в воду. Ох, як зимно було! Хвилинку я прагнула знову бути в нашій Валлянбросі і знову чекати, надіятися й голодувати. А потім мені стало всеодно. І враз я відчула, що ще хтось є у воді біля мене і що хтось мене держить. Він скочив до води за мною, щоб мене рятувати! Хтось кинув на нас якусь річ — таке щось, як велике тістечко, а він перепхав мої руки через діру в тому. Пароплав подався взад і нас витягнули на борт. Ох, Гетті, я так стидалася своєї слабости, хотівши втопитися! А крім того моє волосся було мокре і все було мокре, я страшно виглядала. А потім прийшли люди в синьому, він дав їм свою візитну карточку і сказав, що бачив, як мені впала в воду торбинка і я нахилилась, щоб її піднести і теж упала в воду. Я нагадала собі, що я десь читала, ніби людей, які намагаються поповнити самогубство, саджають у тюрму, так само, як і тих, що намагаються вбивати інших. І мені стало страшно! Якись жінки забрали мене надолину, я висохла й привела себе до порядку. Коли ми причалили до берега, він всадив мене до таксівки. Вода стікала з нього, але він сміявся, так начеб усе те був тільки жарт. Він просив, щоб я дала йому свою адресу і сказала, як називаюся, але... але я так соромилась...

— Ти зовсім дурненька, — сказала Гетті. — Зараз, тільки підкручу газ. Ох, за скарби світу нам потрібно цибулі!

— Потім він зняв капелюх, — продовжувала Цецилія, — і сказав: Добре, але я все таки вас знайду! Потім заплатив шоферові і сказав йому завезти мене куди захочу. І пішов! І вже минуло три дні, а він мене ще не знайшов!

— Ти продовжи йому час, — сказала Гетті, — це ж велике місто. Ти подумай, скільки дівчат з мокрим волоссям він мусить оглянути, поки впізнає тебе. Гуляш виглядає добре, тільки та цибуля! Я б дала кусник часнику, якби його мала!

М'ясо з картоплею весело муркотіло, застелюючи кімнату запахом і немов шукало ще одного конечного складника.

— Я замало не втопилася в тій жахливій ріці! — сказала Цецилія.

— Повинно бути більше води! Я думаю про гуляш, — пояснила Гетті.

— Я принесу з коридору. Приємно пахне.

— Ця обридлива ріка? — спротивилась Гетті, — вона пахне як фабрика мила і мокрий пес. Ах, ти думаєш про гуляш?! О, чому ми не маємо цибулі? Чи він виглядав на такого, що має гроші?

— В першу чергу він виглядав на дуже ввічливого, — відповіла Цецилія, — і дуже доброго. О, він напевно багатий, але це неважне. Коли він платив шоферові, я бачила в його портфелі сотні й тисячі доларів. А потім, зі станції, він поїхав своїм автом, і шофер (я це бачила) дав йому своє накриття, бо ж він був зовсім мокрий. І це все було тільки три дні тому.

— Що за дурень! — сказала коротко Гетті.

— Ні, шофер був сухий і вів машину дуже зручно.

— Я думаю про тебе. Чому ж ти не дала йому адреси.

— Я ніколи не даю адреси шоферам!

— Ох, якби ми тільки мали...

— Що таке?

— Я думаю про цибулю до гуляшу, — відповіла Гетті і вийшла на коридор по воду.

Якийсь молодий чоловік ішов сходами вниз. Він був гарно вдягнений, але блідий. Його очі були повні фізичного, або морального болю. А в його руках була — цибуля. Рожева, гладенька, блискуча, — величини 98-центового будильника.

Гетті пристанула. Молодий чоловік теж зупинився. В погляді дівчини було щось з Геракла, Іова і Червоної Шапочки. Молодий чоловік кашельнув. Він почувся нагло хворий, заатакований, заляканий — сам не знав чому. Це погляд Гетті.

— Вибачте, — сказала вона так солодко, як тільки вміла, — чи ви знайшли цю цибулю на сходах? Я несла торбу з цибулею, а в ній була діра і цибуля випала, то я саме вийшла її пошукати.

Молодий чоловік знову кашельнув. Кашляв пів хвилини. Ця перерва додала йому відваги для оборони своєї власності.

— Ні, — сказав він гостро, — я не знайшов її на сходах. Джек Бернс, який живе на самому верху, дав мені її. Коли не вірите, запитайте його. Я почекаю.

— О, я його знаю, — сказала Гетті. — Він там нагорі пише книжки для збирачів старих речей. Ми завжди чуємо, як викрикує листонош, коли приносить йому назад грубі коверти. А ви живете в Валлянбросі?

— Ні, — сказав молодий чоловік. — Я лиш приходжу часом побачитися з Бернсом. Це мій приятель. Я живу дві вулиці звідси.

— А що ви робитимете з цією цибулею?

— Я її з'їм.

— Сиру?

— Так. Як тільки прийду додому.

— Чи... чи ви не маєте нічого більше?

— Ні, — признався. — Нічого більше не маю до їдження. Джек теж не хотів мені її дати, але я таки випросив у нього.

— Чоловіче! — сказала Гетті, вліпивши в нього свої очі й поклавши свій костистий палець на його рукав. — Ви теж бідуєте?

— Ще й як! — сказав власник цибулі. — Але ця цибуля є моєю власністю. Вибачте, я вже мушу йти.

— Слухайте, — знетерпеливилась Гетті — сира цибуля не є ніяким присмаком. Саме так, як гуляш без неї. Коли ви є приятелем Джека Бернса, то все в порядку. У мене в кімнаті є одна маленька особа, моя приятелька. Ми не маємо щастя. Власне ми маємо на обід картоплю й м'ясо — якраз тепер варимо — тільки не маємо найважливішого — цибулі. Знаєте, є певні речі, які до себе належать, наприклад, м'ясо, картопля й цибуля. Те саме з людьми...

— Так, справді. Але, як я сказав, я мушу вже йти, бо...

Гетті вхопила його за рукав.

— Ні, не їдьте сирої цибулі. Покраймо її до обіду й зїдждмо гуляш. Найкращий і найсмачніший у світі. Чи дві дами мусять силою запрошувати джентелмена на обід?

— О, коли моя цибуля послужить за „вотум довір'я“, тоді я радо прийму запрошення.

— Так, як „вотум довір'я“ вона добра. Але ще краща, як приправа до гуляшу. Ходіть і почекайте біля дверей, я мушу запитати приятельки, чи вона не має нічого проти. Але не втечіть із тим... поручаючим листком, поки я вернуся.

Гетті увійшла до кімнати, а молодий чоловік чекав біля дверей.

— Цециліє, дорогенька, там за дверима є цибуля і молодий чоловік прикріплений до неї. Я його запросила на обід. Ти не маєш нічого проти, правда?

— О, справді ні! — крикнула Цецилія, поправляючи своє артистичне волосся й зиркаючи на пароплав.

— Ох, ні. Це не він! Ти тепер поза межами реальності. Твій приятель має автомашину й гроші (ти так казала), а цей має тільки цибулю. Але він зовсім симпатичний і я уявляю, що він мусів бути джентелменом, але тепер він так низько упав!.. Чи можу його покликати? Я ручаюся за нього!

— Гетті, я така голодна! Яка різниця чи він принц, чи жебрак? Мені все одно. Поклич його, коли він має щонебудь їстівного!

Гетті вибігла на коридор. Чоловік з цибулею зник. Серце перестало в неї битися, кров втекла з лиця й вона ослабла. Але за хвилину життя повернулося до неї: він вихилявся крізь фронтоне вікно на другому кінці коридору. Вона побігла туди. Він щось говорив до когось внизу. Гамір вулиці покрив її кроки, вона станула за ним і глипнула вниз. Він відскочив від вікна й побачив Гетті за своїми плечима. Вона прошила його грізним зором.

— Тільки не брешіть! — сказала холодно. Що ви мали за намір зробити з цибулею?

Молодий чоловік здушив кашель і подивився їй в очі.

— Я хотів її з'їсти, — сказав поволі, як уже вам казав.

— І ви не маєте нічого іншого до їдження дома?

— Нічогосінько.

— Де ви працюєте?

— Тепер не працюю.

— Тоді, чому, — сказала гостро Гетті, — ви вихиляєтесь крізь вікно і даєте якісь знаки шоферові в зеленому авті, що стоїть на вулиці?

Молодий чоловік почервонів, а очі його засвітились.

— Тому, мадам, що я плачу платню шоферові і я є власником цієї машини. І цибулі теж, мадам! — він підніс цибулю Гетті близько до носа.

— Чому ж тоді ви їсте цибулю і більш нічого?

— Я не сказав „більш нічого“. Я сказав, що я не маю що їсти там, де я живу.

— Тоді ж чому ви хотіли їсти сиру цибулю?

— Моя мати завжди каже мені їсти сиру цибулю, як лік на простуду. Вибачте, але ви напевно помітили, що я сильно перестуджений. Я мав намір з'їсти цибулю й піти до ліжка. Мене самого дивує, чому я стою тут і виправдуюся перед вами.

— Де ж ви так простудилися?

Молодому чоловікові цього було вже забагато і він мав охоту вибухнути злістю, або розсміятися. Але вибрав друге. Відгомін його кінського сміху залунав по коридорі:

— Ви є знамениті. Я не дивуюся вашій обережності. І я вам скажу: я промок. Кілька днів тому я був на пароплаві, коли одна дівчина скочила в воду. Я...

— Дайте мені цибулю! — сказала Гетті, перериваючи його оповідання.

Молодий чоловік затримався.

— Дайте мені цибулю!

Він дав. Вона взяла й посміхнулася мелянхолійно, а потім штовхнула його в двері до своєї кімнати.

— Ідіть там. Рибка, яку ви виловили з води, чекає вас. За три хвилини я прийду. Три хвилини! Картоплі там чекають, ну, іди, цибуле!

Він пішов, а вона почала чистити цибулю. Вона сумовито глянула довкруги й усміхнулася:

— А таки ми... таки ми скомплетували гуляш!

Переклад І. Лаврівської

Наша антологія

ЮРІЙ ЛИПА

Юрій Липа займає в новій українській поезії окреме визначне місце не так силою свого таланту, як оригінальністю свого поетичного світу. В час, коли загальна течія української поезії зверталася щораз більше в напрямі неокласичному (не конче як означеного стилю, а більш як мірила вартостей), Липа культивував свій неоромантичний напрям. Маланюк свого часу навіть добачував у ньому поета — єдиного в українській поезії, — що носив на собі ознаки готичного стилю. Справді, поезія Липи, передусім двох його перших і найкращих збірок, „Світлості“ і „Сучасности“, мала в своєму одуховленому пориві вгору елементи притаманні духові готики. Проте більшість його поетичного стилю, легкість, з якою він перестрибував з площини чистої лірики на площину тем громадського і національного характеру — все те риси притаманні неоромантикам.

Липа мав безперечний коштовний дар поетичної міри, яка дозволяла йому йти, так сказати, в чолу атаку на будьяку тему — і виходити переможно, не впадаючи в публіцистику. Деякі його поезії звучать як проклямації, як визнання віри, але нефальшованість його поетичного тону залишається подивугідна. І не можна також не підкреслити глибокої функціональності Липиної поезії, тобто, дана тема диктувала йому засоби для її вислову, а ці засоби були завжди найпростіші і найдоцільніші для читача з кожного шару суспільства, словом, його поезія позначена максимальною сприймальністю, й цього йому міг би позавидувати не один його сучасник-поет, що не раз писав для читача ще не народженого.

Народився Юрій Липа 1900 р. в Одесі в родині лікаря д-ра Івана Липи, видатного українського громадського діяча і письменника. Середню школу закінчив в Одесі і тут же почав писати та друкувати свої твори й праці в заснованому батьком В-ві „Народний Стяг“. Брав участь у визвольних змаганнях 1917—1921 років як козак куреня української морської піхоти. В 1918—1920 рр. студіював теж на правничому відділі Українського Державного Університету в Кам'янці Подільському, в 1920 р. вийшов з батьком на еміграцію і перебував у Тарнові, де заснував літературне об'єднання „Сонцесвіт“. В Познанському університеті закінчив медичний відділ, а потому спеціалізувався в Данцігу й Варшаві, де відбував лікарську практику і водночас закінчив Вищу Школу Політичних Наук. Водночас займався публіцистикою і друкував свої твори й статті в Літературно-Науковому Вістнику, „Обріях“, „Напередодні“ та в інших журналах. Окрім поезій залишив три томи оповідань п. н. „Нотатник“, повість „Козаки в Московії“ публіцистичні праці: „Бій за українську літературу“, „Призначення України“, „Чорноморська доктрина“, „Розподіл Росії“ (роки 1938—1941). В 1943 році переїхав до Яворова в Західній Україні, де лікарював і потому брав участь у боротьбі Української Повстанчої Армії і, як шеф санітарної служби УПА-Південь, в серпні 1944 року згинув у рукопашному бою з большевиками біля села Витвиці, долинського повіту на Підкарпаттю. Збірки поезій: „Світлість“ (1925), „Суворість“ (1931) і „Вірую“ (Львів, 1938).

СУВОРІСТЬ (І)

Хто має суворі очі
І уста, затиснуті міцно —
Помолімось єдиному Богу,
Королеві усього світу!

Він розкрив над нами небо,
Наказав володіть землею, —
Пресвятих Таїн Тайна,
Незмірности початок.

Повстаньте довкола віри,
Лицарі вічної Житті, —
Хто має суворі очі
І уста, затиснуті міцно.

ВАСИЛИСК

„Василиск подібний до крилатого дракона, одним своїм поглядом убиває їдовитих плазунів. Він має на голові діядему і світить білим світлом, як розгнівається”.
(З середньовічних бестіяріїв).

Собі на знак я вибрав василиска:
Над стягами його жорстокий зів,
І, сповнений отрутою князів,
Горить мій василиск у пільмі бойовиська.

Невільничая гадь, що завжди, скрізь і близько
Біжать од царськості його, що гнів
Убрав у силу дивную огнів
І ударяє їх безжалісно і різко.

Я взяв собі на знак — немилосердя,
Що надо мною — втіленням драконом;
Його брилянтове, сліпучеє осердя
Дарує зло палахкотливим сконом.

На свисти, на виття, на полахливі кроки
У світлі білому цвіте мій гордий спокій.

КНЯЗЬ ПОЛОНЕНИЙ

1

Господь міцним мене створив
І силу дав нерозділему;
І вчув я шум весняних нив:
„Звільни вівтар Єрусалиму!”

Лунало в палацах, як ріг:
„Град Божий визволь із полону, —
Там на розтоці всіх доріг
Земля прикраситься в корону!”

Де стану, — Божі вістовці
Кладуть у душу слово Боже:
І берло у моїй руці
Вказало далечі ворожі.

Блаженні сміливі бої!
 Ми йшли, як світло гонить тіні;
 Єрусалимській гаї
 Розквітли здалека в промінні:
 Кипіли наші прапори:
 „Ми станемо на горнім лоні!“
 Та демон пристрасної гри
 Зв'ялив оковані долоні.

Ох, сараценко, ти як цвіт,
 Що дивними медами повен, —
 Неситий їх забув привіт
 Ще неосягнутих верховин.

Ті ночі ганьби Божих слів
 Розп'ялись чорними шатрами;
 Я задихався в них, я млів
 І знов блюзнірствував без тям.

В душі моїй, немов тавро,
 Огонь навіки скам'янілий,
 Ти довго житимеш, маро,
 Упокоряючи всі сили!

У танцю змій душа моя
 Ридала флейтою гіркою
 І чашу дзвінко кинув я
 І втік, шукаючи спокою.

Зідхали ріднії лани
 І вечоріли сосни в борі,
 Як сам додому восени
 Вертався я в чорному уборі.

Зламав я, Боже, Твій завіт —
 Я не рівня і жебракові;
 Зідхали в болю сіті віт
 І небогнулося від крові.

Я тільки глянув, не вступив:
 Чи брама ще моя іскриться?
 І впав на смітнику хлівів,
 У порох заховавши лиця.

Ви, рідні, кличете мене, —
 Але вам князя не впізнати:
 Його й рабиня обмине,
 Щоб рабських шат не заваляти.

Ви, злобні, кажете, — я зник, —
 Чи сперечатимуся з вами?

Жаль вирива мені язик,
Мій дух покутує із псами.

Як сурма вража загремить
Назустріч нашій безнадії, —
Над вами меч мій заблищить
І встану я на дні новії.

З ПОЕМИ „СІМНАДЦЯТИЙ“

— Вперед, Україно! В Тебе тяжкі стопи!
Пожари хат димляться з-під них:
Ні Росії, ні Європі
Не зрозуміти синів Твоїх!

Це не ті — балакучі, нерозумні,
І не ті — жалібні пісні, —
Мовчазливі, думні,
У полонінному сні.

Їхніх рядів не зочіти,
Їх крок — один.

Україна:

— Хто ж знав, що ви такі сміливі діти?

Українці:

— Хто ж знав Тебе, найпрекрасніша з країн?

ПРОКЛЯТТЯ

Бездомних псів, що лижуть кість суху,
Нагороди притулком теплим, Боже,
Вкажи брудним ропухам купи листя
І гайвороння їх колючі гнізда.

А тим, що злочин тління розсівають,
Убійникам душі, з'явись у гніві,
Указуючи путь, що безконечна, —
Хай з божевільним поглядом од жаху
Покинуть справедливу Батьківщину
І іншої довіку не знайдуть.

ВІДСТУП

1

Порохом Україна взялася,
Чорна коло гармати стоїть,
(Не говоріте теорій, бо теорія продалася,
Не говоріте нічого, — слова то вороги!)
І коло Неї люди в подертій одежі,
Коло неї — босі полки,
Що боронять останні межі,
Що моляться тільки їй!

Та молитва їх проста, без афектацій,
Молитва полків:
— Правдо, то — зброя Нації.
Ми — гнів! —

І от відступають у розривах
Усе рідших розривах ґранат,
І от відступають, упадають, покидають
свій рідний край:
— Державо, ти була, як огненна злива!
Державо, пращай! —

2

Вони розсицались по ґранітах Європи,
Як стовпи іскор з огню
Великої легенди
Гостроокі шофери з Авеню д'Опера,
Що бліднуть од радості на звуки заблуканих вистрілів.
Сірі шахтарі на Шлезьку, що в мокрих підземеллях
Чують дзвони останньої години чужинців,
Лісоруби з Бразилії, студенти в Празі,
Фармери Канади, робітники на Кубі,
Вірять, задихаючись від хворостей, втоми і порожнечі:
„Ми билися не надаремно!“

3

Всупереч Азії жаху і всупереч зимній Європі,
Впертість, як кров, пливе в жилах людей цих
міцних, тяжкостопих,
Світить знаком Тризуба уся ця земля.
Горнами чорними воль розпалюється знак цей,
І все страшніший, величній, огнений, палючий
Сходить над краєм, як дивна планета! Навкруг
Юрби чужинців дрижать. Найстрашніше для них:
чи він стопить,
Чи перепалить в землі цій руду на метал?

І от поволі зростають міста, як хотіння, як гордість,
Поволі тужавіють села, з містами поєднані міцно,
Тяжке багатство й пишнота вбирають цей край.
Ось він зіп'явся у ритмі. Ось ідуть, і я чую їх кроки.

Н. Пік

П с е в д о

— Дайте мені, мамо, білу сорочечку та наваріть мені пирогів, бо я йду в партизани!

Так, здається, я сказав би до мамі, якби був молодший і вибирався „в ліс“.

А потім, попрощавшись з рідними, я добув би зі стріхи обріза. оперезався б навхрест і навпоперек лентами з набоями і рушив би житом до лісу. І зараз за селом я почав би запускати бороду.

А там, у лісі, при вогнищі чекали б на мене нові друзі-партизани. Сиділи б хмурі і співали б якусь пісню про Бандеру.

— В Бога віруєш?

— Вірую!

— А горілку пєш?

— Пю!

— То сідай до компанії!

Я сів би, мені дали б добрий шматок недопеченого барана в руки і я гриз би наче вовк, замурзуючись лоєм від вуха до вуха.

А потім надійшов би найхмурніший з усіх сам отаман:

— А як тебе, сину, звати?

— Звіть мене, Батьку Отамане, Помстою. Мечислав Помста!

— Гаразд, сину, тільки дивися, будь правдивою Помстою та добре бий большевиків, бо як ні, то проженем на сто вітрів!

Так я уявляв би собі партизан, якби я був трохи молодший.

А склалося зовсім не так. До УПА я попав випадково і то з парасолею!

Мене зустріли чисті, підголені, як під неділю вояки. Сиділи під побудованим із зеленого смерекового галуззя шатром, і вивчали щось із циклостилевих скриптів, наче правники перед іспитом.

... Та ми тепер повинні б спати, бо цілу ніч відбували нічні виправи, але за кілька днів іспит, а не було часу всього вивчити...

— А до кого мені треба у вас звернутися? — питаю.

— До бунчужного. А псевдо вже маєте? — спитався котрийсь, підсміхаючись іронічно.

Ага, псевдо! І тут уже впало мені в голову чомусь не „Помста“ і не якийсь „Горлоріз“, а просто „Мамай“.

— Маю — кажу — Мамай!

— Ой, не знаю, друже, як буде з цим Мамаєм, — покивав хтось другою головою. — Я ось мав псевдо „Зоряний“, а називаюсь просто „Драбина“.

І пояснили мені:

Бунчужний, що приймав новиків, збирав усіх в один рій, уставляв у ряд і питався:

— Псевдо маєте?

— Не маємо, друже бунчужний!

— То погано. Але не журіться, я вам зараз дам псевда.

І тицьнувши кожному пальцем, виводив по черзі:

— Дишель, Драбина, Розвора, Колесо, Шпиця, Орчик, Вісь і т. д. включно з Мазницею.

І тепер цілий рій — це рій „воза“.

Або:

— Маєте псевда?

— Маємо, друже бунчужний!

— Це добре! Але в нас мусите їх змінити. Ти будеш Різак, ти Корба, ти Шруба, ти Скринька, ти Січка і т. д.

І це є рій „січкарі“.

Для бунчужного це велика вигода. Приловить когось на гарячому і вистарчить запитати:

— Псевдо?

— Грива!

І вже бунчужний знає, що Грива належить до третього роя, тобто „кінського“.

Є ще рої:

Лісовий: Дуб, Смерека, Осика, Вільшина, Граб, Клен і т. д.

Криничний: Цебрина, Журавель, Відро, Коновка...

Канцелярський: Ручка, Перо, Каламар, Папір, Бібула...

Після такого я йшов до бунчужного дещо з трепетом. Він сидів на лавці під смерекою.

Перевіривши мене з усіх боків, покрутив головою:

— Що я з вами, друже, зроблю? До сотні не пішло, хіба підете до цикльостилевого звена. Будете переводити коректу. Тільки застебніть гудзик при блюзі.

Я вже хотів відійти, як він мене задержав:

— А псевдо маєте?

— Маю...

— Ну, яке?

Я чомусь зацокався і не міг виговорити.

— Ма... Ма... Ма...

— Ма-ма-ли-га! — процідив бунчужний крізь зуби.

І так я лишився Мамалигою. Опісля до звіту ставав і, так сказати б, „приватно“ просив. Не допомогло!

Аж раз підійшов він до мене і запитав гостро:

— Ваш, друже, псевдонім?

— Мамалига! — вистрілив я наче з рушниці.

— Добре! Від нині будете називатись — Бистрий!

Але, ба! Для бунчужного я був Бистрий, але серед друзів я вже до кінця залишився Мамалигою, тільки часом дехто назвав мене Бистрою Мамалигою...

Олег Лісяк

Деконспірація конспіратора

Не можу довше мовчати. Ця справа лежить мені занадто великим тягарем на душі, і я мушу нарешті цей тягар скинути. Мушу виявити тайну, викрити підпільника, мушу деконспірувати конспіратора. А тепер, саме в ювілейному році, це найкраща нагода.

Хто ще не здогадався про кого йде мова, я можу пояснити: мова йде про відомого і загально любленого нашого мистця-карикатуриста і „конспіратора“ Ека, або Едварда Козака, якого 25-ті роковини мистецької діяльності відзначив недавно, 19 вересня, український Детройт.

Я не буду виявляти його конспіраційної діяльності з часів, коли він був ще „військовим пластуном“. Про ті часи розповідає краще сам Еко в збірнику В. Мартинця „Від УВО до ОУН“. Там говориться про ті часи, коли Еко був ще молодим хлопцем і такою ж молодого була ще революція. Думаю, що це мусли бути гарні часи!

Але я хотів би розкрити його діяльність з пізніших років, коли революція вже постарілася, а Еко носив уже окуляри. Коли чоло його підвищилося, а зморщки додали більше характерности його обличчю. Еко носив тоді зелений кабат діпіста в таборі „переміщених осіб“ у Карльсфельді і Берхтесгадені, а я редагував орган Пресового Бюра тодішнього ЗП УГВР „До зброї“. І тоді я мав нагоду і приємність співпрацювати з Еком. Це власне Еко є автором сугестивної обкладинки журналу „До зброї“: рука з карабіном, що пробивається крізь заслону темряви. Його пензлеві завдячуємо не одну серію листівок, його теж рукою роблені заставки й обкладинка до першого співаника УПА, який, на жаль, „з незалежних від редакції причин“ ніколи не побачив денного світла. Та, опрацьовуючи співаник, ми не раз притискали Ека до стіни, щоб він причинився не тільки рисунком, але

й словом до цього співаника. І нам вдавалося часом видусити з нього деякий словний матеріал. Потім приходили й інші причинки, про які Еко, мабуть, забув. Та не забув він напевно тих засобів, якими ми витискали з нього потрібні заставки, обкладинки й інші рисунки. Найкращим засобом, винайденим, випробуваним і опатентованим З. Тарнавським, було заманити його до кімнати „на Запоріжжю“ в Берхтесгадені і „революційним способом“ замкнути його в тій кімнаті на ключ, разом із потрібним до рисування приладдям — олівцями, папером, тушею і . . . пачкою „Камелів“, які йшли тоді на вагу золота, та погрозою крізь дірку від ключа, що сидітиме під ключем так довго, поки не виконає бажаної роботи. Не було іншої ради, мусіло так бути.

По якомусь часі, коли крізь дірку від ключа і крізь щпари в дверях і вікнах просочувалися нитки цигаркового диму, а кімната вся була в димовій заслоні, Еко починав проситися й урочисто запевняти, що все готове. Та „революційна“ рука не скорше випускала його, аж крізь відхилені двері одержувала бажані рисунки.

Недавно впало мені випадково в руки цикльостильне число „До зброї“ з тих часів — 1946 рік. На обкладинці видно тверду руку з крісом, яка динамічно пробивається з п'ятьми, а всередині писання різних авторів (які сьогодні вже не могли б співпрацювати разом в одному журналі) на різні упівські теми. Між іншими в цьому числі журналу знайшов я і гумореску „Псевдо“, якої автором був якийсь Пік. Пригадалися заворожування на „Запоріжжі“ в Берхтесгадені, „революційні методи“, задобрювання автентичними американськими цигарками і . . . пригадалися оці три літери, що заступали інші три літери: ПІК замість ЕКО, бо Пік — це власне законспірований Еко, якого я тепер розконспірую.

Дорогий Еко! Якби я був мав це число „До Зброї“ перед Вашим ювілеєм, я був би прислав Вам його на ювілейні святкування до Детройту, але я не мав його і спізнився, а тепер, замість привітальної телеграми, складаю до Ваших ювілейних стіп оцю деконспіраційну заяву. Думаю, що вона не принесе ні Вам, ні Вашому „Лисові Микиті“ ніяких клопотів, а може навпаки, додасть ще кілька листків до Вашого ювілейного лаврового вінка.

А щодо гуморески Піка, то коли Ви її забули, прочитайте собі її на сторінці 210 цього числа журналу. І дай Вам, Боже, ще довго прожити та потішати нас усіх своїми карикатурами, дотепами й гуморесками.

ШАНОВНОГО ЮВІЛЯТА ЕДВАРДА КОЗАКА,
НАЙПЕРЕДОВІШОГО УКРАЇНСЬКОГО МИСТЦЯ-КАРИКАТУРИСТА,
СЕРДЕЧНО ВІТАЄМО З 25-ЛІТНІМ ЮВІЛЕЄМ БАГАТОЇ МИСТЕЦЬКОЇ
ДІЯЛЬНОСТІ ТА БАЖАЄМО ЩЕ БІЛЬШЕ УСПІХІВ У ДАЛЬШІЙ
МИСТЕЦЬКІЙ ПРАЦІ ДЛЯ ДОБРА УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ.

РЕДАКЦІЯ „КИЄВА“

„Мистцям треба великого серця“

(Слово Едварда Козака на ювілейному вечорі 19. вересня 1954 в Детройті з приводу 25-тих роковин його мистецької діяльності.)

Коли большевики прийшли перший раз до Львова, тоді з Національного Музею, з галерії образів, стягнули всі картини Петра Холодного. Запакували їх у скрині і сказали, що везуть до Києва, а потім до Харкова, щоб там улаштувати спеціальні виставки.

Повезли — і слід за ними пропав.

Коли німці відступали з України і при їхньому відступі появилися у Львові наші колеги-мистці з Києва і Харкова, ми розпитували їх, а також працівників музеїв про картини Холодного, але всі вони запевняли нас, що ні до Києва, ні до Харкова ті картини не дійшли.

Тоді й нам стало ясно, що ті картини большевики забрали на те, щоб їх знищити. Знищити так, як знищили Бойчука і Падалку, як знищили всіх тих, в яких творчості було хоч трохи українського духа.

Сьогодні справжнього українського мистецтва в Україні немає. Є соцреалізм, мистецький колгосп, в якому всі на один невідхильний лад малюють так і тільки так, як їм наказують згори.

В українському мистецтві, в українській культурі взагалі родиться пустка. Ще одна руїна в історії народу і в історії його культури. І знову будуть питати колись наших нащадків, що ми за одні, що ми за нарід — такий великий, з таким старовинним минулим, а з такими малими мистецькими надбаннями?

Нашій громаді на еміграції треба усвідомити, що з останнім ісходом нашого народу з краю пішли в широкий світ теж українські мистці і пішли вони не тільки тому, щоб спасати власне життя, але й тому, щоб рятувати перед загибіллю наше мистецтво.

Мабуть ніколи ще не було в історії, щоб еміграція була так радикально відрізана й відгороджена від материка і щоб у такому відокремленні мусіла єдино творити й зберігати наші культурні цінності.

На нас покладено відповідальність, яка ще ніколи не лежала на жадній еміграції взагалі. Чи виконаємо ми, мистці, покладене на нас велике завдання, чи виповнимо своєю творчістю цю трагічну прогалину, що постала в нашій культурі?

Мистець не творить сам.

Мистець не належить сам собі, не є власністю своєї сім'ї, він належить народові. Недобре буває, коли часом мистець замикається на чотири замки у стінах своєї робітні і відгороджується від громади. Але ще гірше буває, коли мистець, прийшовши з відкритим серцем до тієї громади, зустрічає довкола себе байдужість та нерозуміння.

Ми, мистці, ніколи не простягали руки до громади за прошенням хлібом. Ми завжди вгартувувались навіть у найгірші матеріальні умовини. В таборах у Німеччині працювали в неймовірно важких умовинах: коли не ставало білої фарби — малювали порошком до зубів. В таборі, в якому я жив, не було звідки дістати олію для розробки фарби. То мистці, які там жили, вмисне попарювали собі тіло, щоб дістати потім трохи оливи з таборової аптеки.

Мистцям треба вашого серця, треба зрозуміння, часом і виро-
зумілості, або тільки теплого слова.

Багато, може й занадто багато теплих слів почув я на
моєму ювілейному святі. Приймаю їх від вас з великою вдячністю,
але дозвольте, що не візьму їх персонально для себе, а прийму, як
ваш сердечний вияв любови і прив'язання до українського мистец-
тва взагалі.

Стою сьогодні перед вами, як один з ряду робітників мистецтва
і з рук ваших, з рук української громади, приймаю оце найбільше
для нас відзначення: любов, зрозуміння і признання за службу на-
родові.

Е. М.

Михайло Гайворонський

(В п'яті роковини смерті)

Композитор Михайло Гайворонський народився 15. вересня 1892 р.
в Заліщиках над Дністром, в дуже мальовничій місцевості південно-за-
хідної України.

Музику й спів покохав він з дитинства. Маючи 8 років, почав дири-
гувати хором. Скінчив учительську семінарію 1912 р., де музика і спів
входили в програму навчання. В цій школі остаточно дозріло його рі-
шення: бути музикою. Тому переїздить до Львова і вступає до Вищої Му-
зичної Школи. Бувши студентом, він уже 1913 р. творить свої перші ком-
позиції. Але його студії та одночасну композиторську й диригентську
працю перериває світова війна.

Гарячий патріот, М. Гайворонський вступає до легіону Українських
Січових Стрільців, бо як людина мистецької інтуїції, він передбачає, що
його Батьківщину чекає історичний іспит: війна за державність. В твор-
чості його з'являється елемент військовий, який уже залишається на-
завжди. У війську М. Гайворонський творить цілий ряд бойових пісень
і маршів, які українські вояки співають і нині.

Перша світова війна перетворилася в вогні національної революції
в боротьбу за українську державність. Михайло Гайворонський залиша-
ється у війську увесь час тієї боротьби. Переживає тиф і цілу трагедію
нерівної війни. А 1920 р. вертається до Львова, як загартований війною
вояк і відомий автор вояцьких пісень. Тут починається його педагогічна
і відновлюється композиторська і диригентська праця.

Хоч яку живу діяльність вів Гайворонський у Львові, все таки життя
його було не легке, як матеріально так морально. Свідомість, що націо-
нальна війна скінчилася невдачею, — тяжіла на душі бувшого вояка,
а польська влада постійними поліційними нагінками завжди болюче нага-
дувала про програну війну. Діяльність Гайворонського, як музики, по-
стійно натрапляла на перешкоди, які постійно збільшувалися, так що
врешті Гайворонський почав думати про виїзд туди, де мав би більшу сво-
боду творчості і міг би вдосконалити свій фах.

Група старих знайомих і шкільних товаришів Гайворонського, що пе-
ребували в ЗДА зорганізували його переїзд до Америки, куди Гайворон-
ський і прибув восени 1923 р. Вже в 1924 р. він переїздить до Нью Йорку,
де залишається до кінця життя.

Ньюйоркський період життя 1924—1949 Гайворонського був най-
пліднішим періодом його творчості.

Окрім живої діяльності — диригентської й організаційно-педагогічної в музичнім життю української колонії, Гайворонський записався до музичного відділу Колумбійського Університету на вищий курс композиції, музичної аналізи й оркестрації у професорів Д. Г. Мейсона, С. Бінггема й Д. Мура. Особливо тісно співпрацював він з професором Д. Мейсоном, з яким вязала його спільність музичного світогляду (класичний романтизм, опертя на „народну“ музику, вокалізм).

В університетському періоді життя Гайворонського постають більші твори. По закінченні (з відзначенням) музичних студій в Колумбійському університеті Гайворонський вже як майстер віддається музичній творчості, одночасно продвжуючи свою педагогічну діяльність, головню серед американської молоді українського походження. Серед неї виховав Гайворонський кілька добрих музик і залишив тривалу пам'ять.

Умовини життя в Н. Й. уклалися, здавалося, якнайкраще. Він скоро одружився, знайшовши в дружині справжнього приятеля й опікуна. Та важка хвороба, якої початок треба віднести ще до періоду війни за батьківщину, — все відновлялася. Не помагали ні періодичні перебування в санаторіях, ні ніжна опіка дружини-лікарки. Хвороба розвивалася постійно і привела 11. вересня 1949 р. до трагічного кінця, який перетяв творчість композитора саме тоді, коли можна було від нього сподіватися найбільших і найкращих творів.

Але й так спадщина Покійного видається немалою, коли взяти до уваги умовини його молодости, далеку еміграцію, хворобу, конечність заробіткової праці і т. п.

Спадщина Гайворонського обіймає: 1. оркестрові твори, 2. камерну музику, 3. скрипкові твори, 4. сценічну музику, 5. церковну музику, 6. сольові пісні, 7. хорові твори, 8. військові пісні і, 9. величезну кількість аранжувань людових пісень. А до того треба додати ще й ряд статей на музичні теми.

Перш за все треба підкреслити, що Гайворонський був суспільним діячем, який коли й не домінував над Гайворонським-музикою, то в кожному разі надавав його музиці напрям — далекий і від формалістичних експериментів, і від особливих стилістичних шукань. Той напрям був національний. Якщо Гайворонський-музика в своїй творчості чогось „шукав“, то предметом тих шукань був дух національної музики. Ясно, що при тих шуканнях дорога вела до народної пісні, до фолкльору, до таких композиторів, як Лисенко й Леонтович, які з духом національної музики були зв'язані найтісніше і найістотніше.

Треба усвідомити, що органічну музикальність нашого народу можна порівняти хіба з музикальністю італійців, а музичне багатство його (передусім — т. зв. народна пісня, що її історія міряється тисячеліттями) є безмежне. Вистачить пригадати, що українське музичне багатство відзивалося в творах таких композиторів, як Бетговен і Шопен.

Як це не парадоксально, але можливо, що власне ця органічна музикальність (музика, як хліб щоденний) і це багатство були в якомусь сенсі причиною того, що культивована, зокрема інструментально-симфонічна музика, в дорібку української нації посідає таке скромне місце.

Очевидно, що чисто зовнішні причини — брак державного життя, відумирання аристократії-меценатства і, головне, існування в своєрідних умовинах московського поневолення з його нещасним систематичним нищенням національного характеру народу — все це не могло не викликати згубних наслідків в області культурної творчости. Відомо, напр., як важко композиторові творити симфонічну річ, знаючи згори, що він не почує її виконання з браку відповідної філгармонії чи більшої оркестри. А в таких

умовинах жили й творили українські композитори. І ті умовини, властиво, не змінилися й досі.

Але це парадоксальне припущення — органічна музичність і музичне багатство — теж відіграли свою ролю. Без порівняння бідніший музично норвезький нарід все ж видав Е. Гріга. Але видатний наш композитор М. Лисенко, живучи приблизно в тому самому часі, і маючи талант не менший (якщо не більший) від Гріга, і не меншу особисту музичну культуру, все ж Грігом не став. І то, може, власне тому, що замість індивідуально-оригінальної творчості, більшу частину своєї енергії вклав у розбудову фолкльорної музики, заглиблюючись що далі, то більше в невичерпні скарби народно-пісенної музики...

М. Гайворонський від юних літ мав нахил до інструментального komponування, об'єктивну вагу симфонічної музики для музичної культури свого народу дуже добре знав, врешті, для такого роду творчості мав пізніш всі дані. Але його не минула „спокуса“ народної пісні. Він не міг перебороти в собі її гіпнози, і вона потягнула його в свої чарівні глибини.

Більшість дуже різноманітної музичної творчості М. Гайворонського була посередньо чи безпосередньо зв'язана саме з українською народною піснею: записи, аранжування, варіації, оригінальна пісенна творчість. І навіть його інструментальні речі зраджують закоханість автора в тому невичерпному національно-музичному джерелі.

Від народної пісні, як осередка і джерела творчої інспірації йшли радіально всі області музичної діяльності М. Гайворонського як напр. сольоспіву, камерна та оркестрова музика, музика церковна та творче зацікавлення білоруською народною піснею, до якої він прийшов, так би мовити, „географічно“, студіюючи пограничний фолкльор українського Полісся.

Як серце є осередком української національної психіки, як серце є осередком українського національного світовідчуження й національної філософії (Сковорода, Юркевич), так українська національна („народна“) пісня і досі є осередком української національної музики. Цей свого роду закон особливо відноситься до музичної творчості М. Гайворонського, хоч жив він і творив у добі, яка в українським історичним процесі була вже добою ліквідації „народництва“, отже в музиці (та в літературі чи малярстві) змаганням за вихід з фолкльору, за перероблення етнографізму.

Важко було б та й ризиковно розцінювати цей факт з точки погляду „поступу“ чи „модернізації“, отже розважати на тему, чи то „добре“ чи „зле“.

Кожне мистецтво, коли воно є справжнім мистецтвом і відповідальним, є в найглибшій своїй суті національне, отже зв'язане з національним життям даного народу (проблема поза-національної популярності чи розголосу твору мистецтва — справа окрема). Вирватися мистцеві, мовляв, поза межі національного життя, національної культури чи історії — поза рідкими винятками — є майже неможливо.

В добі, в якій жив і творив М. Гайворонський, його нація смертельно змагалася за право національного існування і то на всіх ділянках цього широкого фронту: мілітарно, мистецьки, філософськи, науково. В культурі це був велетенський змаг переходу від людовости до народу, від етнографічного романтизму до високого стилю національної суверенности.

Уроджений мистець-музикант, він мусів бути активним вояком (як більшість його мистецьких сучасників). „Вояком“ — психологічно він залишився до кінця своїх днів.

На жаль, чи на щастя, передумов для культивування мистецтва для мистецтва, не було, і, певно, не могло бути. Його музична спадщина ще не може бути історично оцінена й закваліфікована вповні.

Отже можна ствердити, без ризику помилитися, що не було ділянки національно-музичної діяльності, на якій би М. Гайворонський більше або менше не виявився. Він продовжував працю своїх великих попередників — Лисенка й Леонтовича. Намагався зробити підсумок того, що було до нього (особливо на терені Галичини), „виконував замовлення“ доби й обставин (стрілецька пісня, військовий марш), але ці „замовлення“ були конечні, бо національні. Часом з вояцькою відвагою змагався за великі цілі — симфонічну музику, яка з такими муками народжувалася саме в 20-х і 30-х роках нашого століття... А до того була і педагогіка, і диригентура, і організація хорів, і літературна діяльність.

І ще одне, може найістотніше, але й найбільш заховане: ціле життя — вглиблювання в таємницю музичности свого народу, шукання таємничого духа української музики.

* * *

Р. С. Недавно тому вийшла монографія про М. Гайворонського д-ра Василя Витвицького п. т. „Гайворонський“ (Нью Йорк 1954, Накладом д-ра Н. Гайворонської і учнів Покійного, стр. 206). Звертаємо увагу громадянства на цю книжку, бо це не лише добре написана фахівцем-музикологом книга про життя й творчість М. Гайворонського, але й узагалі перша в нас монографія музики-композитора, отже книга є подією не лише в нашому музичному життю, але й у національній культурі.

Дам'ян Горняткевич

о. Юхим Січинський

1859—1937

Цього року минає 95 років з дня народження одного з найвишніших істориків української архітектури о. проф. Юхима Січинського, що був одночасно заслуженим музейником і зразковим педагогом.

Першим українським дослідником пам'яток нашого минулого був греко-католический священник о. Антін Петрушенич. Ще на I З'їзді українських учених у Львові 1848 р. він звернув увагу на конечність охорони пам'яток української старовини і він перший не тільки сам провадив студії над пам'ятками церковної архітектури княжої доби, але й інших спонукував до цієї важливої праці. Його роботу продовжував — зокрема на терені Галича — проф. Сидір Шараневич, а пізніше д-р Йосип Пеленський і проф. Ярослав Пастернак. Потім з ініціативи і при матеріальній допомозі незабутнього Митрополита Андрея Шептицького вели студії в тому напрямі д-р Володимир Січинський, д-р Михайло Драган і проф. Володимир Залозецький. В східній Україні дослідники української старовини гуртувалися коло редакції „Київської Старини“, до них належали Василь Горленко, проф. Микола Сумцов, проф. Володимир Антонович, Микола Біляшівський, Кость Широцький, проф. Григорій Павлуцький, брати Щербаківські, Іполіт Моргилевський, Кость Мощенко та інші.

Наскільки деякі ділянки мистецтвознавства були в нас занедбані вже в новіших часах, свідчить переконливо ось який факт. Митрополит Андрей відбув, ще перед вступленням до монастиря ОО. Васильян, подорож на Україну. В Києві він відвідав музей Богослов-

ської Академії, директором якого був у той час Микола Петров, історик української літератури й етнограф. Показуючи своєму гостеві збірку дуже цінних ікон Богословської Академії, між якими були також дві дуже цінні старинні синайські (з V. і VII. ст.), і які, найімовірніше, мали вплив на розвиток нашого іконопису пізнішої доби, Петров так висловився про них: „Чи між цими іконами є які різниці, які стилі та риси школи, цього ніхто не знає, бо ніхто досі їх не досліджував“. Важко нам сьогодні зрозуміти, що ще в 1886 р., коли ця подія відбувалася, могла знайтися на відповідальному становищі некомпетентна в справах мистецьких людина, яка не орієнтувалася в основних питаннях мистецької аналізи. Погляд М. Петрова характеризує доволі сумно епоху й людей. Та згодом зроблено в цій занедбаній галузі знання на нашому терені дуже багато.

Дивним також, але водночас і дуже замітним, явищем є інший факт, що першим автором історії російського мистецтва був українець, акад. Олекса Новицький (до речі, в цій історії він присвятив чимало місця й українським творам мистецтва та нашим мистцям), а другим істориком московського мистецтва був наш земляк із Карпатської України Ігор Грабар, внук Адольфа Добрянського. Справді, дивно вражає ця аномалія, що серед істориків російського мистецтва зустрічаємо чимало чужинців, бо крім прізвищ Новицького й Грабара виступають француз Люї Рео, німець Оскар Вульф, з інших уже російських науковців ім'я П. Бенуа виявляє безумовно його французьке походження.

Як згадано вище, занедбання в ділянці українського мистецтва, надолужила дуже живо посилена праця цілої плеяди українських учених. З цього часу ведено основні дослідження в усіх галузях українського мистецтва, відбувалися часті наукові з'їзди та появлялися друком вичерпні огляди різнородних ділянок. Цензурні заборони обходили наші учені в той спосіб, що з конечности друкували (до I-ої революції) свої праці московською мовою. Зрештою всілякого покрою чорносотенці навіть не відчували трагікомічного характеру своїх дошкульних законів, стосованих спеціально супроти українців. Одним із того роду абсурдів була виразна заборона, проголошена „св. Синодом русскої православної Церкви“ 1801 р., будувати церкви в українському народному стилі. „Святіший Синод“ чомусь зовсім не освідомлював собі, що, проголошуючи такий закон, признавав одночасно повну відрубність і оригінальність української церковної архітектури і, що найважливіше, її вищість над російською!

В таких своєрідних умовах і в такій атмосфері розгорталися на Україні студії над пам'ятками нашої старовини, зокрема в ділянці церковного будівництва. Піонером у цій дослідній роботі на терені Східної України був о. Юхим Січинський, археолог, історик, педагог і громадський діяч. Він народився в старій священничій родині в селі Мазники на Поділлі 1. жовтня 1859 р. Закінчив із відзначенням Подільську Семінарію, а відтак Духовну Академію в Києві. По закінченні студій він учителював деякий час у середніх школах в Бахмуті на Донеччині, а в 1889 р. прийняв священничий сан і з тієї пори жив постійно в Кам'янці на Поділлі. За свою душпастирську працю був іменований протоєреєм і ключарем собору в Кам'янці. Найбільше уваги й часу присвятив він науці, педагогічній і культурно-освітній діяльності. В 1904 р. о. Січинський перейшов на становище учителя середньої технічної школи в Кам'янці, а в 1918 р. покликано його на катедру новоствореного Українського Державного Університету в Кам'янці Подільському. Він саме чи не найбільше заслужився при

заснуванні цієї важливої інституції, добираючи теж наукові сили університету.

Попри свою педагогічну діяльність о. проф. Січинський розгорнув широку публіцистично-видавничу акцію. Він редагував цілу низку наукових журналів, як „Подільські Епархіяльні Відомості“, „Православне Поділля“, „Подолія“, „Труди Історично-Археологічного Товариства“ та інші. Відтак поклав основи для музейної праці, оснóвуючи Історично-Археологічне Товариство, а згодом Музей у Кам'янці на Поділлі. Ці установи стали осередком наукової праці для цілого зазбручанського Поділля та прикладом для інших українських земель. Ця частина Поділля з чотиромільйоновим населенням мала під кінець минулого століття поверх 1,000 церков, які о. Січинський прослідив, обміряв та описав. Під час шкільних ферій об'їздив він кожного року низку сіл і міст.

З усіх роз'їздів привозив з собою до Кам'янця багато вартісних пам'яток, як старі церковні книги, ікони, хрести, а навіть і археологічні знахідки. Всі ці речі були відтак докладно просліджені, консервовані й інвентаризовані як експонати Подільського Музею, що під дбайливим проводом о. Січинського постійно розвивався.

Історично-Археологічне Товариство видало за редакцією о. Ю. Січинського 14 великих томів наукових праць, головно з історії, культури, мистецтва, етнографії, економіки й статистики Поділля. З наукових творів о. Січинського найважливіші такі:

Древнейшіе церкви Подоліи. „Подольскіе Епар. Ведомости“, 1889—1890.

Матеріяли для історії монастирей Подоліи. Труди Под. Истор.-Статист. Коміт., т. V, 1891.

Историческія сведенія о приходах и церквах Подоліи (насправді ціла енциклопедія Поділля!).

Город Каменец Подольскій (монографія), Київ 1895.

Отчет об осмотре древностей в Подольской губ. „Чтенія Общ. Нестора Летописца“, Київ 1903, XVIII.

Изчезающій тип деревяних церквей Подоліи. Київ 1904.

Матеріяли для історії цехов в Подоліи. „Труди Под. Истор. Археолог. Общества“ (велика праця з ділянки історії промисловости). Кам'янець 1904.

Южно-русское церковное зодчество, Кам'янець 1908.

Вплив атонської архітектури на будівництво мурованих церков на Поділлі. „Записки Наук. Т-ва ім. Шевченка“, Львів 1925.

Оборонні замки Західного Поділля. Київ 1928.

Нариси з історії Поділля (синтетична праця, що охоплює ціле Поділля в історичних межах), Винниця 1928, ч. I—II.

Крім поданих праць треба згадати численні розвідки, статті й рецензії, друковані в „Трудах Археологических Сездов“, „Записках Наукового Товариства ім. Шевченка“, „Чтеніях Общества Нестора Летописца“, в журналі „Кіевская Старина“ та інших наукових і популярних виданнях та часописах, на теми історії, етнографії, археології, нумізматики, епіграфіки, палеографії, друкарства, будівництва, мистецтва й промислу.

За свої великі заслуги для науки о. Юхим Січинський був іменований членом багатьох наукових інституцій і товариств у бувшій Росії й закордоном. Наукове Т-во ім. Шевченка іменувало його вже в 1894 р. своїм дійсним членом, відтак став він дійсним членом Мо-

сковського Археологічного Товариства, в якого проводі стояв ширий прихильник української культури гр. Уваров.

В книжці Віктора Приходька п. з. „Під сонцем Поділля“ знаходимо дуже цікаві згадки про заслуги о. Січинського на громадському полі, а немалу вартість для відзначення його великих заслуг на виховно-педагогічній ниві має один важливий документ. Один із бувших учнів о. Юхима, поляк Віктор Романов Гловацкі (магістер філософії, член Королівського Географічного Товариства в Лондоні), сповнений вдячністю до свого незабутнього професора, написав листа до д-ра Володимира Січинського, який подаємо в перекладі:

„Моє знайомство з о. проф. Евфимієм Січинським зачалось на початку моїх студій в середній технічній школі в Кам'янці Подільському. В цій школі той визначний дослідник праісторії й історії був професором релігії православного віровизнання. Це було в роках 1905—1913. Ще малим хлопцем я виявляв зацікавлення історією і як на свій вік багато читав. Зокрема коли йде про історію рідного Поділля, то о. Січинський зацікавився мною з того часу, коли я приніс йому зі своєї збірки мосяжний подвійний хрест, виораний в маєтку мого батька Пукляках над Збручем. З цього приводу він дав мені довгу лекцію про того роду хрести, т. зв. енколпіони, що в них зберігалися мощі, ці хрести були знані на Русі-Україні вже в перших віках християнства. Він докладно занотував місце, дату і серед яких умовин знайдено цей хрест. Крім того він порадив мені зайти до Подільського Епархіяльного Історичного Музею в Кам'янці, який він заснував. Він сказав, що я знайду там подібні хрести й багато інших цікавих річей. З тієї пори я був частим гостем у згаданому музею, де було так багато археологічних і історичних пам'яток подільської землі. Нераз я приносив о. проф. Січинському монети із своєї нумізматичної збірки з проханням про інформації, коли я не міг відчитати або зрозуміти якогось напису, і він завжди радо давав мені докладні пояснення. Я дивувався і разом із тим гордився, що цей поважний учений і священник говорить зі мною — малим учнем — як рівний з рівним. Тому від своєї ранньої молодости я цікавився історичними працями, що торкалися Поділля, зокрема тими, які написав о. Евфимій. А вже майже на пам'ять я знав його прегарну монографію „Кам'янець Подільський“ і насолоджувався нею. Ця книжка, написана незвичайно живо й цікаво, була моїм улюбленим провідником по старовинних кам'янецьких монастирях, костелах і церквах, по руїнах кріпости давнього міста, мальовничо опоясаного меандром Смотрича. В школі, використовуючи пристрась о. Евфимія до всього, що відносилось до Кам'янця, учні засипували його питаннями, щоб викрутитися від якоїсь труднішої лекції. Я весь перемінювався в слух, коли він розказував свої цікаві оповідання про геройське минуле Кам'янця, про його пам'ятки й легенди.

Попри своє велике знання й справжню душпастирську доброту о. проф. Січинський мав ще одну прикмету, назагал рідку як у православних, так і в католицьких священників, — він був незвичайно толерантний. Може тому, що, як історик, він знав більше від інших, зокрема про минуле народів, що жили на цьому шляху татарських нападів, на цьому терені релігійних конфліктів, які часто кінчались гнетом і нетерпимістю. Одного разу я виходив з гуртком польської молоді після вечірні зі старовинної римо-католицької катедрі й зустрів на вулиці о. проф. Січинського. Збентежений трохи цією зу-

стріччю, я скинув перед ним шапку, а о. Евфтимій відклонився мені й поглянув на мене прихильно, як звичайно, своїми добрими очима. Але я сподівався, що це скінчиться якоюсь доганою з його боку, він же був офіційно моїм православним душпастирем. Але ні! Ніколи, навіть під час сповіді, не згадав ні словечком про цю подію, хоч це були часи, коли священники обох віровизнань осуджували тих учнів, що відважилися ходити до чужої святині. Інший духовник зареагував би зовсім інакше в подібній ситуації, але о. Січинський був дуже виrozumілий і знав занадто добре людські трагедії, коли чужі переможці злочинно нищили старовинні традиції та наказували молитися й говорити інакше, ніж бажалося б. Для прикладу згадаю ще, як учитель географії з тієї самої школи, теж дуже добрий для учнів — а я мав завжди відзначаючу ноту, — зробив мені зауваження, що в школі треба говорити тільки по-російськи, коли почув, як я спитав про щось по-польськи мого найближчого сусіда-поляка.

Опісля, вже в 1920 р., я перебував у Кам'янці, як старшина польської армії і тоді довідався, що о. проф. Січинський, який був тоді професором українського університету, ще за російської займанщини належав до найвизначніших діячів українського самостійницького руху і був основником напівлегальної української установи „Просвіта“. (Тут годиться згадати, що членами тієї інституції були також визначні польські діячі, як д-р Заленський, президент міста Шулминський, здається мені, що теж і д-р Гіжицький та інші поляки). Знаю теж, що за російських часів о. проф. Січинський разом із православним єпископом Парфенієм і кількома іншими українськими патріотами, зуміли вибороти дозвіл на переклад Святого Письма в українській мові й здобули право вживати його в православних богослуженнях.

Такий ось був цей вийнятковий священник і учений. Щирий, ввічливий, толерантний до найдалших меж, а водночас невтомний науковий дослідник та невгнутий борець за людські права до власної історичної традиції, мови своїх батьків і свободи совісті“.

Публікуючи цей лист, щиро хотів би я заохотити колишніх студентів-українців Українського Державного Університету в Кам'янці Подільському, щоб і вони помістили на сторінках „Києва“ свої спогади про о. проф. Юхима Січинського та його тогочасну педагогічну діяльність серед нашої молоді. Тут згадаю лише, що о. проф. Юхим Січинський займав на Кам'янецькому Університеті катедру загальної археології та історії Поділля.

Потім большевики, дійшовши до влади в Україні, звільнили о. Ю. Січинського з посади директора Музею і залишили тільки „науковим співробітником“. В тому часі усунули його з ІНО, забрали йому дім, в 1929 р. арештували. О. Юхим Січинський просидів у кам'янецькій тюрмі біля дев'яти місяців і вийшов з неї вже із зруйнованим здоров'ям. Тоді він виїхав до Києва, де працював деякий час у Музею Києво-Печерської Лаври. Згодом о. Ю. Січинський повернувся до рідного Кам'янця, але позбавлений права викладати навіть у середніх школах, мешкати в своєму домі та взагалі мати якунебудь платну роботу (про заслужену емеритуру, чи якесь соціальне забезпечення не могло й бути мови!), де доживав свого віку. Але навіть у таких крайно невідрадних умовах він продовжував свою наукову, а частинно й педагогічну працю. Розказували молодші адепти науки, що в 1930-их роках о. Січинський радо допомагав молодим дослідникам Поділля, які потайки його відвідували

й „побирали“ в нього вільну науку. Коли він дуже бідував, старі селяни, його давні знайомі, допомагали йому, чим могли. Вони пам'ятали о. протоєрея Січинського, коли він приїздив до них на розкопування козацьких могил, де була захована „наша колишня слава й воля“, про що їм так часто розказував. О. проф. Юхим Січинський помер у нужді 7. грудня 1937 р., похоронено його на кладовищі „Руських Фільварків“.

Л. Шанковський

Україна під німецьким чоботом

(Продовження з ч. 4.)

Окрім центральних інструкцій, були ще місцеві, які видавали місцеві кацки для підчинених собі органів. Може найбільш типовою для німецького „колоніального“ способу думання є інструкція командира СС і німецької поліції райхскомісаріату Україна, видана в листопаді 1941 р. Ця інструкція впала в руки наших підпільників у Дніпропетровську на початку 1942 року.¹⁰ Своім нечуваним характером ця поліційна інструкція паде ганьбою на весь німецький нарід. Ось її зміст:

1. Наші вороги: комуністи, бандерівці, партизани. Потенціально найнебезпечніші бандерівці. За всяку ціну знищити.
2. Школи тільки 4-класові. На другий рік закрити.
3. Просвіти обсервувати. Там діють бандерівці.
4. Відібрати культурно-освітні установи, театри, кіна.
5. Якнайменше наукових інституцій, лабораторій, тощо. Залишити тільки ті, що конечні для війська.
6. Не допустити до згоди в церкві.
7. Не поборювати сухіт, тифу. Закрити лікарні для населення. Здержати дальший вишкіл лікарів.
8. Суди лише німецькі. Кожний німець суддею. Для населення суди передбачені за 10 років.
9. Хуліганство карати тільки тоді, коли воно шкодить німцям.
10. Ширити аморальність, не карати за аборти.
11. Все, що має хребет, зламати. Хочемо виховати „кнехтенфольк“.
12. Партизанів і націоналістів не допустити до згоди.
13. Постійно контролювати поїзди.
14. Секоти — у заводах, цехах, церквах, підприємствах, бюрох, тощо. Слідкувати за ворогами Німеччини, попів взяти на послуги.
15. Не говорити німцям із населенням.
16. Не говорити про непорозуміння в партії.

Дуже подібні постанови схвалено також на з'їзді націонал-соціалістичної партії, що відбувся в Києві 20. січня 1943 р.¹¹ Ось декілька з них:

Узалежнити церкву від гебітскомісаріату та перетворити її на інструмент німецької політики.

¹⁰ Див. текст цієї інструкції в підпільному журналі: „Ідея і Чин“, ч. 2 за 1942 рік, ст. 33.

¹¹ Це був з'їзд членів націонал-соціалістичної партії з терену київського генерального комісаріату. В березні 1943 р. був у Києві ще з'їзд членів націонал-соціалістичної партії з цілої України, на якому Еріх Кох виголосив промову, що здебільша покривається з його інструкцією, яку цитуємо в цьому роділі. Див. Trial of Major War Criminals. Том XXXVIII, ст. 89—90.

Не поборювати кримінальних злочинів, якщо вони діють тільки на шкоду місцевого населення.

Не карати за аборти, поширювати алкоголізм і розпусту.

Спинити приріст населення, утруднювати дозволи на шлюби.

Заборонити зовсім комунікацію для місцевого населення.

Не поборювати пошесних недуг, якщо вони не загрожують німцям.

Забирати „расових“ дітей на виховання до німецьких закладів.

Дівчат забирати насильно до військових домів розпусти.

Не можна не сказати, щоб проти такої політики не було спротиву серед самих німців, а навіть серед працівників самої німецької адміністрації в Україні. Цими питаннями будемо займатись у наступному розділі. Беручи одначе до уваги цей спротив, але маючи підтримку для своєї політики в самого Гітлера, Кох скликав у липні 1943 р. до Рівного генеральних й окружних комісарів України і виголосив до них промову про принципи німецької політики в Україні. Свою промову велів Кох надрукувати і розіслав її в липні до підрядних органів як обов'язуючу інструкцію, якої вони повинні за всяку ціну дотримуватись. У цій інструкції Кох вийшов з такого основного założення: „Райх мусить мати все, що для перемоги потрібне“. Таким чином основним завданням німецької адміністрації в Україні є дати Німеччині стільки харчів і стільки робітників, скільки це можливо. Кох хвалився, що він блискуче виконав це завдання. Робітників він дав мільйони, а щодо харчів, то до 1. березня 1943 року він вислав з України до Німеччини:

59,500,500 сотнарів збіжжя	65,000 сотнарів риби
1,000,000 ” насіння	50,000 ” бавовни
1,480,000 ” стручкових	5,000 ” вовни
7,960,000 ” олійних	350,000 ” льону
13,720,000 ” картоплі	15,000 ” лікувальних зел
490,000 ” масла	14,000,000 штук дробу
31,000 ” меду	2,120,000 ” худоби
2,200,000 ” цукру	450,000 ” свиней
30,000,000 ” сіна	406,000 ” овець
40,000,000 ” соломи	420,000,000 ” яєць

Кох не журиться, з чого мають жити українці, коли німці так обдерли Україну. Це йому байдуже. „Якщо ми будемо поставлені перед проблемою, чи мають голодувати німці чи українці, то ми повинні знати наше рішення“. Це рішення цілком погоджувалося з інструкціями міністра Баке, що керував справою добування харчових продуктів з теренів окупованих територій: „Немає значення, чи мільйони людей повмирають з голоду через те, що ми візьмемо з цієї країни те, що нам потрібно“. І тому Кох писав у своїй „Інструкції“: „Думка про те, що задача контингенту зобов'язує до забезпечення харчами місцевого населення, є помилкова і свідчить про цілковите нерозуміння політичного, господарського й воєнного положення“. Найважливіше, це забезпечення контингенту. „Мої намагання“, пише Кох, „є підвищити харчові приділи в Німеччині вже цієї осени з українських достав. Ніхто в світі не живе так погано, як німці. Знесення хлібної картки — це моє найвище бажання, моя найвища мета і найкраща відповідь на летунські бомбардування“.

У своїй інструкції Кох щераз повертається до німецьких плянів щодо України. Він пише: „В Україні мусить бути створений великий кольонізаційний простір для німців, чого між іншими не досягнуто в 1918 році. Просторів, що ніколи до Європи не належали, не треба зараховувати до Європи. Це історична брехня, що Україна була будьколи, європейським фактором“. Знов же в іншому місці читаємо: „Треба взяти до уваги всякі можливості для наших вояків після війни. У цьому просторі мусить бути про-

ваджена німецька поселенча політика. Що ж тоді буде з українцями? Коли напр. мешканці знищеного міста Карльсруге перейдуть жити на Україну, то ясно, що українці мусять на таку саму віддаль пересунути на Схід. Європа мусять під німецьким проводом поширитись далше на схід . . .“

Аграрна ординація в Україні повинна змагати до того, щоб тут створити „спадкові двори“ („Ербгефе“). „Для цього й умирає, пише Кох, німецький вояк на фронті, щоб ми йому створили тут спадкові двори з більшими правами як у Німеччині“. Коли ж іде про промисловість, то її не можна розбудувати так, щоб вона стала конкурентом для промисловости Райху. „Завдання господарської розбудови в Україні схоплюється в одному: створити європейську сировинну базу і виробляти щонайбільше півфабрикати, очевидно, під німецьким проводом“.

До українців ставиться Кох з неприхованою ненавистю і зневагою. „Теза про те, що українцям треба щось дати, щоб вони мали що боронити, є фальшива. Мільйони німців втрачають на заході своє майно, а тут мали б ми його роздавати? При оцінці українців треба брати до уваги низький життєвий рівень українців. Але не зважаючи на те, німцям у Німеччині живеться тепер гірше, як українцям. Їх жінки тепер добре харчуються і мають пишні груди, коли німецькі жінки несуть непосильні жертви через втрату своїх найближчих, працюють важко по 10 годин денно, а потім годинами цілими сидять у пивницях“.

Після таких стверджень можна собі уявити, як виглядало пляноване Кохом розв'язування політичних, культурно-освітніх, церковних та інших питань в Україні. Кох відстоює думку, що „краще привести в Україну дешеві прикраси, тандиту й нашійники, як політичні дискусії“. Всю свою лють звертає Кох проти емігрантів: „Емігранти ніколи не мали рації. Вони є відірвані від рідного ґрунту. Їх, одначе, на жаль, повно у вищих штабах вермахту“.

Кох заєдно нарікає на „вермахт“, який, на його думку, „абсолютно не розуміється на політичних справах“. „Вермахт“, пише Кох, „своєю опозицією у багатьох справах“ тільки „перешкоджає політикам у реалізації далекосяглих плянів. Кох нарікає: „Генерала фон Бока, на щастя, немає вже в Україні. Але він іменував у Полтаві небожа колишнього провідника українців Петлюри — Скрипника єпископом. Цей Скрипник був у 1918 році секретарем Петлюри. Не може бути найменших сумнівів в його антинімецькому наставленні. Скрипник ніколи не був священиком, але, не зважаючи на це, він зумів втяти штуку й об'єднати дві українські Церкви, які досі стояли вороже одна проти одної“. Таким чином створив для Коха „політичні труднощі“.¹²

Про школу й освітні справи українців Кох сказав коротко: „Українці не мають права на вищі школи, коли в Німеччині замикають університети.“

¹² Кох мав на думці Акт поєднання Української Автокефальної Православної Церкви з Українською Автономною Православною Церквою, що його завершено в Почаївській Лаврі 8 жовтня 1942 року. Акт поєднання підписали митрополит Олексій від Української Автономної Православної Церкви та архиєпископ Ніканор й єпископ Мстислав від Української Автокефальної Православної Церкви. Кох мав без сумніву рацію, що єпископові Мстиславові (Скрипникові) вдалась неабияка штука, коли він зумів поєднати УАПЦ з автономною церквою, яка визнавала московського патріярха. Німці таки дуже настрашились цього поєднання й поробили цілий ряд заходів, щоб не допустити до нього. Всю свою лють звернули проти єпископа Мстислава, якого позбавили свободи рухів і заборонили виконувати свої церковні обов'язки. Див. Проф. І. Власовський: Десять літ тому. Український Православний Календар на 1953 рік. Видання Української Православної Церкви в ЗДА. Ст. 97—102.

Ми були б останніми дурнями, якби щонебудь зробили для піднесення освіти, або рівня української інтелігенції". Тут Кох покликується на свого фюрера: „Фюрер запорядив, що досить школи з чотирьома клясами. Там навчатися українці читати, писати й рахувати. Ми не можемо дозволити собі на жадну конкуренцію збоку української інтелігенції".¹³

У пропаганді Кох радить своїм підвладним брати приклад з католицької Церкви, яка „обіщує всякі блага на небі, але ніколи в дочасному житті". Так само німецькі пропагандисти можуть обіщувати всякі блага українцям, але виконання всіх цих політичних обіцянок треба „відсувати на повоєнний час".

Про дії УПА на ПЗУЗ й ОСУЗ Кох висловлюється зневажливо: „Націоналістичними бандами керують студенти зі Львова, яким сниться Україна" і додає: „Генерал Айхгорн зробив у 1918 році помилку, коли хотів зробити Україну самостійною (Скоропадський). Тоді знищено на Волині одну німецьку дивізію. Про большевицьких партизанів „у районі багон" висловлюється з більшим признанням, „вони там населення тероризують, мобілізують, вишколюють і сильно тримають за „морду", проти його волі".¹⁴ Відповідає теж Кох на дуже поширене тоді, серед самих німців, питання, чому не беруть українців до війська. Він каже: „На це питання легко відповісти. Всі наші союзники на східному фронті повтікали цілими дивізіями. Приймім, що фронт потребує 500.000 вояків. Чи їх треба взяти з-поміж німців чи з-поміж українців? У кого є бойова сила? Звичайно, що тільки в німців. Ми мусимо отже взяти 500.000 людей з України і всадити їх до воєнної промисловости в Німеччині, а звідтіля взяти стільки німців і вислати їх на фронт. Якщо візьмемо 500.000 українців на фронт, то вони повтікають і ми всеодно будемо мусіти взяти з Райху 500.000 німців, з тим одначе, що у воєнній промисловості не матимемо нікого".

Кох кличе своїх німців, щоб вони були твердими й вимагальними, бо українці — це народ лінивий. Тим часом „у кожному німцеві є дещо з ми-

¹³ З розмов у Головній Кватирі Фюрера знаємо, що Гітлер мав цілком „точні" уявлення про те, як має виглядати організація шкільництва в Україні. Він уважав, що вміння руських, українців, киргизів і ін. читати й писати може тільки пошкодити Німеччині, бо це уможливлує мудрішим головам набувати знання історії, що доводить до небезпечних політичних думок („Розмови", ст. 73). Таким чином, підкореним народам в ніякому разі не можна дозволити на середнє й вище шкільництво. Їм треба дати школи, але за навчання вони мусітимуть платити. Проте їх не можна навчити більше, як розуміння комунікаційних знаків на шляхах. З географії вони повинні навчитися стільки, що головне місто називається Берлін і кожного з них раз у житті треба повезти в Берлін. Треба їх теж навчити трохи німецької мови, щоб розуміли накази своїх провідників. Рахунків і тим подібних предметів їх вчити не треба. В кожному разі ген. Йодль має рацію, коли протестує проти оголошення в українській мові, що забороняє українцям на залізничі станції. Такі оголошення повинні бути виключно в німецькій мові. (Див. *Hitlers Tischgespräche im Führerhauptquartier 1941-42*, ст. 116—117.)

¹⁴ Еріха Коха постійно критикували за те, що на його території діє сильний партизанський рух. Зокрема обвинувачували його за те, що на його території діє українська національна партизанка. Кох не піддавався. Він підкреслював, що большевицький партизанський рух скоріше почав діяти в Білорусі, де рядив „гуманний" генеральний комісар Кубе, а не в Україні. Далше він казав, що партизанський рух існує тільки в багонних і лісних обширах Волині й Полісся, а в самій Україні його немає. Коли вже його дуже приікали закидами про існування партизанки, Кох оборонявся, що він не має достатньої поліційної сили, щоб здавити партизанський рух. Він твердив, що якби йому дали цю силу, то він дуже скоро здавив би партизанський рух і знищив би усіх партизанів. Див. Фішера: *Soviet Opposition to Stalin*, ст. 181—182.

лосердного самаритянина, а не з завойовника. Зокрема обурюється Кох на трактування українських дівчат у Німеччині. „Українські дівчата“, пише Кох, „їдуть до Німеччини в характері домашніх робітниць. Там вони легітимуються як студентки, і німці трактують їх як інтелігенток. Німецька дівчина з БДМ (Бунд дер дойчен Медель — Союз німецьких дівчат), що в такому господарстві відбуває свою службу праці, мусить чистити такій студентці черевики. Очевидно, ми інтервеніювали в цих справах й українські студентки сидять там, де повинні сидіти, а саме в заводах воєнної промисловости“.

Немов у відповідь на різні чутки, що тоді кружляли, Кох підкреслює в своїй „Інструкції“, що між ним і міністром Розенбергом існує повна однозгідність думок. Проте багато більше Кох покликається на фюрера, як на джерело всієї своєї мудрости. „Завдання поставлені фюрером, пише Кох, він виконує у всіх своїх заходах“.¹⁵

Отака була інструкція гітлерівського держиморди в Україні. Інструкція написана напередодні його втечі з України, після соромного провалу всієї його політики в Україні. Політики, яку в довірочному німецькому звіті характеризували так: „Політична лінія в райхскомісаріяті Україна, за яку єдино відповідальний райхскомісар Кох, довела до такого стану, що сьогодні ні один національно свідомий українець не почуває себе більше певним за своє життя. Про якунебудь активну співпрацю для досягнення спільних завдань немає мови. Німецькі методи ставлять на рівні з большевицькими, а навіть осуджують їх ще гостріше: німців загально вважають чужими большевиками . . . Ті українські люди в райхскомісаріяті, що від самого початку були в тісному контакті з представниками німецької влади, сьогодні вже не знають, куди їм орієнтуватись. Вони відкидають як большевицькі, так і німецькі зазіхання на Україну. Якщо б отже англоамериканським силам пощастило зайняти Балкани, то ці люди приєдналися б до ворогів осі. Безпосереднім наслідком такої зміни було б неймовірне посилення національної партизанщини в усій Україні. Виступи проти німців залишили б далеко в тіні спогади про протинімецькі виступи в 1918 році . . .“¹⁶

„В чиєму інтересі діяв Еріх Кох?“, питає у своїй книзі Петер Кляйст.¹⁷ „Найбільший дурень, каже Кляйст, мусів бачити, що Кох своїм режимом нищив консеквентно й цілево кожному шансу перемоги над большевизмом. За кожним його брутальним ударом зміцнювався спротив Червоної армії, кожний із його заходів кидав українське населення в обійми партизанів, які в скорому часі зуміли знищити шляхи постачання німецької армії. З українських союзників постав ворог. Українська націоналістична організація — ОУН перейшла в опозицію, а згодом створила українську армію спротиву — УПА. Перші партизани, що воювали на Сході проти німецького війська — це були розчаровані націоналісти, а не советські агенти . . . І коли перша промова Сталіна після вибуху війни була повним страху закликом свого народу до боротьби, то вже рік пізніше він міг у промові говорити з насмішкою й почуванням своєї вищости про „малих дурачків у Берліні“, що кожного дня доказували кожній людині в ССРСР, за що вона має боротись . . .“¹⁸

¹⁵ Повний текст інструкції райхскомісара Коха зберігається в Архівах ЗП УГВР у відписі. Див. течка: Німецька політика в Україні, I, ст. 10—13. Докум. ч. 7.

¹⁶ Довірочний звіт, написаний працівником цивільної адміністрації в райхскомісаріяті Україна до міністра Альфреда Розенберга в березні 1943 року. Відпис звіту в Архівах ЗП УГВР. Течка: Німецька політика в Україні, I, ст. 5—6. док. ч. 4.

¹⁷ Див. Peter Kleist: Zwischen Hitler und Stalin, ст. 190.

¹⁸ Там же, стор. 190—191.

Кляйст питається далі, чи Еріх Кох був тільки дурнем, що не вмів розпізнати небувалих шансів, які мала Німеччина на Сході, чи може справді анекдота про орден Леніна для Коха має певні підстави. Кляйст на це питання не дає відповіді і цієї відповіді ми також не вміємо дати. Коха арештували британці у своїй зоні й передали полякам, мовляв, Кох діяв у Польщі (Рівне) й тому за всі злочини поповнені на „польській“ території повинні його судити поляки. Про цей суд ми нічого не чули. Зате відомо, що Кох перебуває в Москві, звідки пише до своєї дружини в британській зоні повні захоплення листи про советський лад.

Чи Кох був советським агентом, чи ні, це значення для вислідів війни Німеччини проти СРСР не має. В одному мав Кох рацію, коли писав свою „Інструкцію“ для генеральних й окружних комісарів. Мав рацію, коли писав, що „Райх мусить мати те, що для перемоги потрібне“. Для цієї перемоги Райх потребував передусім політичного глузду, але цього політичного глузду не було в провідників Райху. І коли вони цю війну на Сході програли, то можуть це завдячувати виключно недостатці цього політичного глузду. На них сповнилася німецька приказка, що каже: „Коли боги хочуть когось знищити, то відбирають йому глузд“.

Не Йосиф Сталін, не його вірні союзники, не противники Німеччини перемогли її у війні на Сході. Вона сама себе перемогла своєю безглуздою, злочинною політикою. Наслідки цієї „перемоги“ прикрі для всього світу. „Перемога“ ця відкрила Сталінові і його арміям шлях до самого серця Європи.

(Продовження буде)

С. Гординський

Словополківські нотатки

Серед багатьох більш чи менш заплутаних місць у „Слові о Полку“ є одно особливо цікаве, до того ж не таке безнадійне, як „дебрь Кисаню“. У пасажі про таємні пригоди князя Всеслава Полоцького читаємо про те, як він, скочивши лютим звірем опівночі з Білгороду. „утрже возни стрикуси, отвори врата Новуграду, разшибе славу Ярославу“. Усі коментатори згодні в тому, що „стрикуси“ це якась зброя до розбивання. Проте, виводити цю назву від німецького *Streitaxt* = бойова сокира — немає глузду, тим більше, що маємо українські слова стрикун, стрикач, стрикачка, які всі означають таран; щодо цього слова сумнівів великих немає. Але що це „возни“, чи там „вазни“, як це скопійовано в тексті Слова для цариці Катерини? Звичайно перекладали це слово як попсовану форму дієслова „вонзити“, тобто встромити. В цьому значенні воно й приходить один раз у тексті Слова, там де поет кличе Ярослава і Всеславових онуків понизити свої стяги і „вонзять“ (у піхви) свої пощерблені мечі. У нашому перекладі Слова ми прийняли форму „возвонити“, старий і рідкий церковнослов'янськ, а втім уже Огоновський перекладав „подзвонити“. Р. Якобсон дав нову дуже дотепну розв'язку цього місця: „уторже вазни с три куси“, з перекладом: „тричі йому довелося зарвати шматок удачі“ („вазнь“ у церк.-слов. мові значить удача, шанса, щастя). Але й це толкування має в собі багато штучного, „три куси“ — явний словакізм, і вже, мабуть, краще було б: зарвав щастя стрикусами-таранами. Про інші толкування ми тут не згадуємо, вони надто сумнівні.

Все це доводить до того, що сама дієслівна форма „возни“ підпадає під сумнів. Уже один з перших коментаторів Слова — Шішков — звернув увагу на те, що „возни“, це радше прикметник як дієслово. Може, писав він, „воно означає тих, що були везені на возах, або великі стрикуси, з якими треба було багато возитися?“

Цікаво тут відмітити, що у своєму „Лексисі“ з 1596 р. Л. Зизаній пояснює, що „сонузний конь“ — це їзний кінь, колесничний кінь, возник, возовий. Сучасний візник (возник) має точно окреслене значення водія возу, але, як бачимо із Зизанієвого словника, давно возник означав і того, який везе. Побіч іменника „возник“ зовсім логічна прикметникова форма „возний“ — той, що його везуть, „возимий“. Якщо так, тоді дане місце Слова можна читати: Вранці ж возовими таранами отворив ворота Новгороду, розшиб славу Ярославу.

*

Роз'яснюючи сон кн. Святослава, бояри кажуть йому, між іншим: „уже соколома крильця припішали поганих саблями...“ Слова „припішити“ церк.-слов. мова не знає, а втім, зрозуміння цього слова трудностей не робить, сенс його ясний: зробити пішим. Перекладачі звичайно пишуть: уже соколам крильця підрізали шаблями поганих. Проте, цікаво відмітити глибоку народну традицію цього слова. Грінченко у своєму словнику наводить означення птиць (з Черкащини): **То летюча птиця, а це піша** (тобто домашня, освоєна). У попередньому реченні Слова згадуються два соколи, які злетіли з батьківського золотого престолу пошукати міста Тмутороканя — і, власне, тих летючих соколів (кн. Ігора і Всеволода) половці зробили пішими, тобто полонили. Ми бачимо, як майстерно автор Слова покористувався в цьому місці означенням летючої і не летючої птиці зовсім у народній традиції і це народне тло незвичайно уплястичнило даний поетичний образ.

*

Чи може мати якусь спільність Енеїда Котляревського із Словом? Енеїда появилася друком р. 1798, а Слово — 1800, отже вплив Слова на трагестію виключений. А все таки — було якесь спільне джерело, з якого черпав і автор Слова, і автор Енеїди, і та спільність деяких моментів не затратилася, не зважаючи на більш як шістсотлітню відстань тих творів. У своєму виданні Слова мені уже доводилося покликуватися на Енеїду при роз'яснюванні слова „див“, яке має безперечну спільність з окликом здивування „дей“ і „дій“ з Енеїди (з лат. deus і dius). Але є ще кілька інших цікавих моментів, що їх варто відмітити як відгомін спільних обом творам повір'їв, поетичних образів, епітетів тощо, узятих з народної традиції.

Приклад з Енеїди: „біда не по дерев'ях ходить...“ нагадує і дива, що кричав з верху дерева, і тих птиць, що „по удбію“ визирають Ігореві біду. Отже тут в основі обох образів було якесь спільне народне повір'я, яке зв'язувало біду з деревом. (До речі: чому дивдерев-дурман-чортове зілля — називається дивдерев??) Дуже характеристичне своєю спільною народною основою зображення військового походу на тлі сил природи:

в Енеїді:

в Слові:

Не хмара сонце заступила,

Чорния тучя... хотять прикрити 4 сонца...

Не вихор порохом вертить,

Се вітри, Стрибожі внуки віють...

Не галич чорна поле вкрила,

Пороси поля прикривають... Половци ідуть...

Не буйний вітер се шумить:

Се військо йде всіма шляхами.

В іншому місці знаходимо в Енеїді: „Очам моїм один ти світ...“ що наче живцем узяті із Слова: Один брат, один світ, світлий ти, Ігорю...

Навіть князь Турн названий в Енеїді буй-Турном, що звучало б майже як плягіят з „буй-тура Всеволода“, коли б обидва автори не мали одного і того самого праобразу: буйного тура з обрядової народної поезії!

Проте, може, найцікавіше місце в Енеїді з погляду згаданої образної спільності, це пасаж:

Но що за стук, за гомін чую?

Який гармидер бачу я!

Хто землю так трясє сирую?

І сила так мутить чия?
Як вихрі на пісках бушують,
В порогах води як лютують,
Коли прорватися хотять;
Еней так в лютім гніві рветься,
Одмстить Палланта смерть несеться . . .

І Котляревський, і автор Слова тут мали правзором якусь спільну народну пісню. В Слові знаходимо той самий подвійний звуковий образ у формі запиту і відповіді, і те саме протиставлення осіб:

Что ми шумить, что ми звенить давеча рано пред зорями? —
Ігор полки заворочаєть, жаль бо єму мила брата Всеволода . . .

Особливо цікаве тут те, що обидва автори подають свій звуковий образ (стук, шум, дзвін, гомін) від першої особи: що мені шумить, що мені дзвенить? . . .; що за стук, за гомін (я) чую? Навряд чи який з тих авторів уводив би в свій твір свою власну особу, до того ж у Котляревського тут був би і деякий анахронізм, бо він сам, очевидно, не міг чути того, що діялося в часах Енея. Тут обидва автори явно покористувалися не тільки конструктивними засобами народної поезії, ось як подвійним образом воєнного гомону в питайній формі і, від того гомону, проєкцією до також двох героїв твору, але й безпосередніми поетичними засобами, включно до знеосібленої форми власної особи автора. Це, зокрема, підкреслює, що форми Слова „ми“ (что ми шумить) і „ти“ (а мої ти куряни свідомі кметі) мають той самий знеосіблений характер, що і в теперішній українській мові. Для посилення, так сказати, монументальности образу, ми й сьогодні кажемо: „ото мені пан!“ або „а він тобі не будь що!“

Накінці варт згадати, що в Енеїді Турн для штурму фортеці „велів везти зо всіх олійниць, де тільки єсть, із воскобійниць якможна швидше тарани“ — розбивати брами. Чим такі тарани, що їх возили, не „возні стрикуси“?

*

Коли читати нашу стару образову поезію, не раз нас поразить найбезпосередніша ідентичність її середовища і світу її поетично-мистецьких образів — з поезією Слова о Полку. Безпосередньо, цю ідентичність часто важко доказувати фактами, бо вся вона здебільшого в сфері почуття і не дається, звичайно, перекласти на мову матеріальних фактів. Отже, дослідник може відчувати даний матеріал по-своєму, але на докази — він мусить давати незаперечний фактичний матеріал. Хоч у нас у цій ділянці вже немало зроблено і, починаючи від Максимовича і Потєбні, є на цю тему вже й окремі праці, та ще багато матеріалу, важливого для зрозуміння поетичного світу Слова і його народного підґрунтя, лежить облогом.

Ці наші нотатки основані на матеріалі народних пісень Я. Головацького, Гнатюка, Возняка й інших.

1. До Плачу Ярославни: вона скаржиться трьом елементам — воді, вітрові й сонцю. В „Господарських думках“ Головацького маємо ідентичну триобразову ситуацію, де жінка скаржиться:

Доле ж моя, доле, де ж ти ся поділа:
Чи ти утонула, (вода)
Чи ти вітром взнеслась, (вітер)
Чи з жару посіла? (сонце)

2. В коломийських шлюбних піснях (Гол. III, 39) знаходимо пасаж:

Та добра годинонька настала,
Марічка по лелечку прислала . . .

Подібно висловлене „наставання години“, тим разом недоброї, маємо в Слові:

Уже бо, братіє, невеселая година востала . . .

3. До образу Бояна, що випускає в погоню за лебедями 10 соколів, можна підбрати в піснях кілька паралель, з яких чи не найцікавіша з колядки (ч. 6) господареві. Тут пан-господар випускає три соколи по добич, один приносить перепілку на обід, другий рибу на снідання, третій чорну куну на шубу господині. Підчас своєї утечі кн. Ігор у Слові летить соколом і збиває собі гуси й лебеді на сніданок, обід і вечерю, отже, та сама тридільність образів і в Слові, і в народній пісні збережена.

4. Під час утечі кн. Всеволода з Білгороду, поет згадує, що той „обісися сині мгли“ (завис у синій імлі). Рідкий епітет синя мгла маємо в пісні (III, 42 ч. 7):

Ей понад Бескид, понад зелений
Синя мгла, гей синя мгла...

5. Назва „Руська земля“, така часта в Слові та в літописах, рідко виступає в народних піснях. Тому цікаво відзначити цю назву, що двічі згадана в пісні (III, ст. 40):

Ой поведу ж ты я в Руску землю,
А в Руской землі короля нема...

Цю пісню можна не без деякої слушности датувати серединою 14-ого ст., коли в Галичині вимер рід наших князів.

6. Поняття „покласти (поклонити) під меч“, як ознака перемоги — це безперечно термін лицарсько-дружинної мови, звідки він перейшов однаково до Слова і до народної пісні. В Слові в інвокації до буй Романа і Мстислава, народи багатьох країн „глави своя поклониша под тиї мечи харалужниї“. Цей образ голови під мечем маємо і в колядках дружинного типу:

Скочу, поскочу за тими турки,
Гой, я г' (го = його) здогоню, під меч полежу,
Я їх царевни головку здойму...

(Кольберг, Покуття I, 101, ч. 8)

Характеристично, що в цій колядці згадані й Київ, Білгород, Галич, русовичі тощо, все назви близькі Слову. В збірці Гнатюка (Етн. Зб. XXXVI, ч. 186Б) маємо подібний образ:

Турского царя він позневажав,
Ой позневажав, під меч положив.
Зтяв головочку на копієчку...

7. В пісні з рукописної збірки кінця 17 в., виданої М. Возняком (Укр.-рус. Архів, IX, 34, ч. 45), маємо пасаж, який може внести деяку ясність в одне з оспорюваних місць Слова. А саме в тій пісні читаємо:

Ой листоньком дороженька запала-запала —
Давно ж свого миленького видала-видала...

У Слові, в описі поля бою, його автор уживає вислову: „Долго ноч меркнет, заря світ запала, мьгла поля покрила“. Спір іде за те, чи „запала“ — походить від „запалати“ чи від „западати“. Коли прийняти, що „зоря світ“ це одне поняття, так як у нар. словесності („Ой уставай мій миленький, вже на дворі світ-зоря“, Чубинський V, 535) то, беручи до уваги паралельний народний мовний матеріал у відношенні до небесних світил („сонечко вже запало за гору“, М. Вовчок), можна вважати форму „запала“ в Слові і в наведеній нар. пісні ідентичними, тобто із значенням „западати“.

*

На кінець трохи гумористики. Кілька років тому покійний уже російський дослідник Гергій Федотов, розглядаючи Слово, ствердив, що поняття чести було притаманне тільки Київській Русі, зате невідоме Москві, де „честь“ означала надані царем урядові достоїнства. Коли хтось думає, що таке поняття „чести“ стосувалося тільки старої Москви, то помиляється!

Московський поет Н. Асеев помістив в однім з грудневих випусків „Літературної Газети“ за 1934 р. статтю, де він подає нове толкування того місця Слова, що в ньому мова про русичів які перегородили черленими щитами поля „ищучи собі чти, а князю слави“. Перекладати „чти“ як „чести“, це, пише Асеев, буржуазний підхід, наскрізь фальшивий! Чому? Бо поняття чести було притаманне тільки верстві княжо-феодальній і ніяк не могло стосуватися вояків, які були простими кметями. Чи ж, пише Асеев, автор Слова не називає тих кметів „свідомими“? Це значить, що вони, ті кметі, було соціально „сознательні“ і тому не могли мати ніякого поняття лицарської чести. З того висновок, пише Асеев, що слід читати не „чести“ а „части“, тобто справлений текст Слова повинен мати значення: „шукаючи собі части (добичі), а князю слави“.

Про земляків, що пишуть історію

(Замість рецензії)

1. Ancient Russia by George Vernadsky. New Haven. Yale University Press. Fourth Printing, August 1952. 425 pp. \$6.00.
2. Kievan Russia by George Vernadsky. New Haven. Yale University Press. Second Printing, April 1951. 412 pp. \$6.00.
3. The Mongols and Russia by George Vernadsky. New Haven. Yale University Press. 1953. 462 pp. \$7.50.
4. Russia. A History and an Interpretation. In two volumes. By Michael T. Florinsky. The Macmillan Company, New York, 1953. 1st vol. 628+XXIV pp., 2nd vol. 630—1511+XXVI pp. \$15.00.
5. Russia. Past and Present. By Anatole G. Mazour. D. van Nostrand, Co. Inc. Toronto, New York, London, 1951. 785 pp. \$9.00.
6. An Introduction to Russian History and Culture. By Ivar Spector. Second Edition. D. van Nostrand Co. Inc. Toronto, New York, London, 1954. XXII+477 pp. \$6.75.

Оцей бібліографічний список можна б продовжувати, але не варто псувати гумору читачам і українським науковцям на еміграції. Це тільки частина єдинонеділимської продукції в ділянці історії в англійській мові, яку наводимо тут тому, що вона виконана силами наших земляків... Звичайно, цьому заливові ми нічого протиставити не можемо, якщо не рахувати деяких статей, що мають, здебільша, публіцистично-пропагандивний характер і книг нашого приятеля проф. Меннінга.

Тим часом наведена продукція, якщо не рахувати останньої позиції, має характер науковий. Зокрема твори Юрія Вернадського, професора російської історії на одному з найкращих в Америці Єйлському університеті в Нью Гейвен — це солідно документовані наукові твори, в яких автор виявляє неабияке знання й широке ознайомлення з джерелами. Це без сумніву важка наукова артилерія, яка виконує велику пропаганду для російської (чи пак євразійської) інтерпретації історії Східної Європи і цим самим для російського імперіялізму. Що ми зуміли протиставити всій оцій науковій пропаганді? Не зважаючи на факт, що не бракує видатних істориків на еміграції (Андрусак, Витанович, Коцевалов, Крупницький, Мацяк, Оглоблін, Окиншевич, Полонська-Василенко, Терлецький, Чубатий і інші) — нічого! Про декого навіть не знаємо, що з ним діється! Що робить і над чим працює проф. Коцевалов, найвидатніший від

Ростовцева знавець гелленсько-іранського періоду в історії України? Не знаємо. Інші пишуть статті й брошури, займаються полемікою із своїми однодумцями, або мовчать. Не може бути кращого доказу на те, що ми не вміли організувати їхньої праці, не знали, як посадити їх за виконання найбільш невідкличних завдань, не хотіли оплатити їх праці, викидаючи гроші на непотрібні речі. Словом, не було організації їхньої праці, дарма, що є в нас інституції, які повинні були тим зайнятись. Покладатись на власну ініціативу науковців і їх підтримку українською еміграцією було б нерозумно. Український „політичний“ емігрант скоріше вмире, ніж видасть 5 дол. навіть на найпотрібнішу книжку. Хто не вірить, хай погляне на полочки книгарень.

Тим часом продукцію наших земляків організують американські університети, чи видавництва, а книги купують американці. Фінансова сторінка цієї продукції забезпечена. Чи ці наші земляки — це українці? Це залежить від того, як хто тлумачить поняття „українець“. Без сумніву, всі вони українського роду. Тільки проф. Вернадський народився в Петербурзі (син Володимира й Наталії Старицьких), всі інші — це київляни. Ніколи теж проф. Вернадський не працював в Україні, якщо не рахувати короткого періоду (1918-20 роки) на Таврійському університеті в Симферополі, звідкіля виїхав на еміграцію, зразу до Праги, а в 1922 році до ЗДА. Цей проф. Вернадський написав був передмову до англійського перекладу однотомника Історії України Грушевського, дуже добру книжку про гетьмана Хмельницького („Богдан, Гетьман України“ — англійською мовою). Він ще найбільш об'єктивно ставиться до української проблеми з-поміж усіх цих наших земляків.

Всі інші, як ми вже сказали, це київляни, зокрема Флоринський і Мазур — старшини денікінської армії. Знов же в Іварі Спекторі, останньому авторові з нашої серії, підозріваемо сина ректора Київського університету — проф. Спекторського. За винятком Флоринського, який за добре одружився, щоб важко працювати на хліб насущний, всі інші є професорами університетів, а саме, проф. Мазур у Стенфордському університеті, а проф. Івар Спектор у Вашингтонському; про проф. Вернадського ми вже казали. Всі ці наші земляки є авторами багатьох творів з ділянки російської історії, політики, культури й авторами численних статей і рецензій по журналах. Вони цілком заслужено мають опінію добрих знавців цієї ділянки.

Ми не ставимо собі завдання обговорювати тут всі ці твори, тільки бажаємо підкреслити, що всі ці книги — це більше, або менше небезпечна пропаганда російської інтерпретації історії Східної Європи. Найбільш небезпечна вона в творах проф. Вернадського, який української проблеми під сукно не ховає й на українські джерела доволі часто покликується. Проте саме цим „об'єктивним“ підходом проф. Вернадський створює найбільше замішання в питанні інтерпретації історії Евразії, вміщаючи преспокійно все в „общій катьолок“. Під назвою „Старинна Росія“ вміщається все: і трипільська культура, і її відповідник у Туркестані — анавська культура, і фатіановська в Московщині і т. п. Як „русские“ (рашенс) фігурують тут і гуни, і авари, і анти, не кажучи вже про скитів, сарматів і т. п. Коли в цьому контексті і з'являються українці, чи теж українські джерела, то це має тільки таке значення, яке цьому фактові хоче надати автор. Для чужинця, який це все читає, українці не представлятимуть нічого особливого. Поруч аварів і антив, це теж

якесь „руське“ (рашен) плем'я, що нічим себе властиво не вирізняє, от якась російська Пенсилванія, чи теж Тексас у системі єдиної й неподільної і, очевидно, „руської“ Євразії. Майстерности в обороні єдинонеділимства досяг проф. Вернадський у третьому томі своєї історії: Монголи й Росія. Як відомо, наїзд монголів — це найслабше місце в офіційній російській інтерпретації історії Сходу Європи. Цей наїзд мав такий наслідок, що Київська держава перестала існувати, а її продовження існувало в Галицько-володимирській державі, а потім у Литовсько-руській державі. Тим часом російська інтерпретація каже шукати цього продовження в Суздальсько-московській Русі і для цієї мети вигадує більше або менше ризиковні теорії переселення „руського“ народу в Московщину (Погодін). Для цього теж „закривається“ галицько-володимирський період історії України і, здебільша, промовчується цей період в офіційних російських схемах. Треба сказати, що советські історики зрозуміли добре цей слабкий пункт офіційної схеми й оце починають щораз більше „відкривати“ історію і Галичини, і Волині, і навіть схильні назвати її першим українським періодом історії, мовляв, у цьому періоді почала викристалізовуватись українська нація, якої існування вони не заперечують (пор. офіційне советське видання: „Київ — мати руських городів“ і „Львів — старовинний український город“). Проте советських істориків цілком закасував проф. Вернадський. Не заперечуючи і не промовчуючи галицько-володимирського періоду в історії країни, він усі свої зусилля звернув у тому напрямі, щоб далше доказувати спільноту історичної долі Росії й України, зокрема на те, щоб виказати, що галицько-володимирське князівство, як логічне продовження Київської Русі, були під таким самим монгольським „ігом“, що й московські (в значінню національному) князівства. Гадаємо, що проф. Вернадський взявся за непосильний труд. Якщо навіть і приймемо теорію про праруську народність і про Київську державу, як спільну колыску всіх слов'янських народів Східної Європи, яку обороняють советські й єдинонеділимські історики, теорію, що має більше слабих пунктів, як міцних (на „сторожі“ цієї теорії в СРСР стоїть могутній апарат МВД), то ми й так мусимо признати, що в наслідок монгольського наїзду шляхи Росії й України остаточно розійшлися. Не входячи в оцінку доцільности цього факту, мусимо признати, що Росія підкорилась монголам з усіма наслідками того факту, Україна ж, репрезентована тоді Галицько-володимирським королівством, ставила монголам постійний спротив. Це мусіло мати далекоїдучі наслідки в дальшій кристалізації психологічних особливостей двох народів на Сході Європи: народу російського й народу українського. Аматорам назви „Раша“ можемо сказати, що немає найменшого сумніву, що вже в XIII столітті на Сході Європи були цілком виразно окреслені дві „Раша“: одна „Раша“ — це Московщина-Росія, друга „Раша“ існувала цілі століття перед цим рішальним XIII століттям, існувала навіть тоді, коли цієї першої „Раша“ ще не було й тіні на цьому світі.

Цікаво, що до цього питання більше об'єктивно підходить п. Флоринський. Не можна сказати, щоб цей історик був нам прихильний, навпаки, для нього обов'язуюча догма — це „не било, нет і бить не может“ українського народу. Проте п. Флоринський завдав собі труду в своїй інтерпретації історії Росії відбронзовувати її від фальшивого бронзу російської офіційної історіографії. Це такий російський доктор Ольгерд Гурка. Не відомо, з якої причини, чи

в наслідок американізації, чи теж позуючи на оригінальність, але п. Флоринський таки справді розвінчує російську історію з усяких приємних легенд, що її оточували. Всякі творці імперій у стилі Івана Грозного чи Петра I. не мають симпатій у п. Флоринського. Вже більше зрозуміння (але небагато) мають у нього останні царі. До речі, малюнок петрівської епохи разом з усіма цими „п'янейшими соборами“, „князь-папами“ й „еремками та івашками“ є сильний і правдивий. Не можна позбутися враження, що за його „інтерпретацію“ советські історики в ВМД присудили б п. Флоринському не малу порцію років трудової повинності в „отдальонних лагерьох“, де він мав би змогу перевіряти свої невдалі (з їхнього погляду) інтерпретації.

Порівнюючи з цими історіями, твори п. Мазура й Спектора могли б сьогодні спокійно бути видані в СРСР. Зокрема це стосується до „Введення в російську історію й культуру“ п. Спектора. „Двуглавий орел“ и „серп і молот“, що прикрашають окладинку його книги — це одне й те саме і „вообще нікакой різниці нет“. Інша справа, що в порівнянні з першим виданням, яке мало рецензію в „Українському Квартальнику“, це видання трохи стоноване, так би мовити, на користь „вільного світу“, а що більше, є навіть новий розділ „Після смерті Сталіна“, в якому ще Берія пишається на портреті поруч Маленкова. Але автор жаліється на те, що СРСР має труднощі, головню в ділянці забезпечення своїх громадян харчами й товарами першої потреби. Проте не можна заперечити, що в автора багато є симпатій до „родіни“, а „велику вітчизняну війну“ 1941—1945 рр. автор малює з ентузіазмом. Українська проблема для автора є „австрійською інтригою“, яку небіжка Австрія наполегливо вела зі своєї території в „Галіції“ (ст. 176).

Книга Мазура: „Росія, минуле й сучасне“, побудована цікаво. В 28-ми розділах автор показує історію Росії порядком тематичним, а не хронологічним. Читач, що хоче ближче познайомитися з різними предтечами большевизму в Росії, матиме цінну нагоду для того, користуючись книжкою проф. Мазура. Потреба такої книги про Україну в англійській мові сильно відчувається після познайомлення з працею проф. Мазура. Немає сумніву, що з точки погляду російських інтересів проф. Мазур добре прислужився справі інформації американського народу про свою „прибрану“ батьківщину.

Стільки про земляків, що пишуть історію... Гадаємо, що українська спільнота на еміграції не залишиться спокійним обсерватором цього факту. Для протиставлення йому повинні бути змобілізовані всі наші серця й відкриті всі наші гаманці. Що скорше, то краще!

Лев Шан-ський

Уже найвищий час, Шановні Післяплатники, заплатити передплату за біжучий, 1954 рік. Не забувайте, що журнал спирається тільки на передплату, а не на післяплату. Чому утруднюєте нам працю своєю повільністю і легковажністю?!

Не гайтеся вислати передплату якнайскорше.

В-во „КИЇВ“

✦ Наші втрати

† АНТІН ПАВЛОСЬ

На цвинтарі в Сейнт Пол в Мінесоті виросла свіжа могила.

8. вересня ц. р. в ту могилу склали на вічний спочинок тлінні останки одного з найвизначніших сучасних українських мистців — різьбаря Антона Павлося.

Не стало між нами одного з найкращих, одного з тих, яким українське мистецтво було горде, на якого творчість усі з-поміж нас гляділи з подивом і признанням.

Життя мистця увірвалось нагло серед найбільше напруженої праці, в повноті зрілості та творчої снаги. Увірвалось раптово, як пісня, як струна серед звуку.

Це порівняння, може, найкраще своїм образним змістом надається для окреслення життя, творчості й наглої смерті Павлося.

Народився він 1905 року в селі Гостишине, грубешівського повіту на Холмщині. В молодості покидає рідну Холмщину й так, як багато перед ним і по ньому, йде в світ шукати шляху до сповнення найбільших мрій його молодої душі — шляху українського мистця. Він напевно вже тоді знає, а життя його перманентно переконувало, який трудний, який невдячний був це шлях у нашій дійсності.

Вибрав ділянку мистецтва, може, найбільше невдячну, найбільше, скажімо, фантастичну, коли брати під увагу ті майже ніякі можливості для його існування в обставинах, в яких знаходилось українське життя під Польщею.

Різьба, а зокрема монументальна, — за всіма правилами логіки, — не мала ґрунту ані практичних можливостей розвиватися в тих політичних і господарських обставинах, в яких знаходилися всі наші землі під польською владою.

Однак життя мистця, саме українського мистця, дуже часто — коли не завжди — мусіло йти поза всіма межами т. зв. життєвої логіки. Мрії часто бували сильніші за всі мудрощі. Любов до мистецтва заступала т. зв. „життєвий розум“.

Павлось ціле своє життя вірив у рацію своїх мрій, хоч ту рацію заперечувало дослівно все навколо нього. Мріяв теракотою, гіпсом, бронзою. Які ж гарні, які вибагливі лінії, які зрівноважені, повні напруження, дивної легкості й лірики композиції форм прибирали ці мрії!

Коли ми на виставках оглядали його різьби, ми часто відчували, що це великі форми, які обставини життя звузили до перфектної скалі. Зокрема це стосується проєктів пам'ятників князів Данила і Романа Галицького та останнього проєкту Т. Шевченка.

Павлось був дуже працьовитий. Різьбив у таких обставинах, які майже ніколи не надавались до того роду праці. Тому в його творах переважають різьби малі розміром. У своїй творчості він цікавився різними сюжетами. Мав знамените відчуття людської фігури, зокрема був майстром жіночих постатей, трактованих з притаманним йому ідеалізмом. Знав прекрасно коня і залюбки різьбив цілі композиції будьто з їздцями, будьто попросту групи самих коней. Любив тварини і часто їх брав за мотив у своїй творчості.

Часами його різьби чомусь своєю легкістю нагадували образи Прюдона (напр. „Зефір“ у Люврі), або щось з французького різьбара Карпо, з його знаменитою групою „Ганець“, що оздоблює фронтон паризької опери. Одначе це не порівняння — це лише схожість загального враження.

Павлось був передусім собою.

Своєю наполегливою працею, при всій своїй великій особистій скромності, він переконав своїх земляків про слушність його мрій.

Його найкращі творчі роки — як і багатьох українських мистців — трагічно перебороздила чорною прогалиною війна і скитальські табори.

Нуждування за його студентських часів, важкі обставини у Львові напередодні війни, страхіття воєнної завірюхи та, врешті, діпівські табори підкосили його здоров'я. Ще в Німеччині набрався хвороби серця, яка його не опускала до кінця.

Осиротив дружину й десятилітнього сина, наповнив сумом усіх друзів-мистців та весь український загал, якому ім'я Антона Павлося так добре було знане. Відпроваджували його на цвинтар не лише українці, але й багато американців, бо й серед них Покійний мистець втішався великою симпатією й повагою.

Хай йому гостинна земля Америки буде пером, коли не міг спочити в своїй рідній, далекій Батьківщині.

П. А.

✧ ГАННА СОВАЧЕВА

З Парижу наспіла сумна вістка: в одному з тамошніх старцівських домів померла видатна діячка, артистка українських театрів Ганна Вікторівна Совачева.

З покійною Совачевою зійшла в могилу, мабуть, остання представниця старого покоління українського жіноцтва, того жіноцтва, яке „крізь бурю й сніг“, вперто й завзято йшло до єдиної цілі, якою була незалежна українська держава. Зі старого грецького роду Хертуляріїв, дружина лікаря д-ра Совача, споріднена з видатними українськими родами (Міхновських), Ганна Вікторівна вже від ранньої молодости бере участь в українському національному (тоді ще підпільному) русі і врешті, після закінчення драматичної школи в Києві, вступає на мистецький шлях.

Ті, що пам'ятають Ганну Вікторівну з часів театру О. Загарова (театр „Бесіди“) чи Вол. Блавацького („Заграва“, згодом Львівський Оперний Театр), де вона в ролях старух (головно комічних) творила незабутні креації, пригадують, з якою любов'ю й відданістю відносилася вона до театрального мистецтва. В світлі кінкетів, на дошках сцени (часто-густо в шопі або в stodолі) Ганна Вікторівна жила й горіла, забувала про холод і нужду й про те, що на своїх плечах вона двигала уже більш як пів сотні років і таким чином була зразком для того молодого покоління, яке, маючи іскру мистецтва в душі, рішило йти таким важким шляхом українського автора. Ще на еміграції, в Зальцбурзі (Австрія, 1947-49 рр.), вона вела „Український Театр“, ставила п'єси, переписувала ролі й старалася кожну прогалину в суспільному життю заповнити своєю працею, яку виконувала з запалом.

Залишила по собі Ганна Вікторівна спогади, що їх писала кілька десятих літ. І коли б вони появилися друком, то це був би правдивий пам'ятник для цієї небуденної постаті, якою була пок. Ганна Вікторівна Совачева.

Л.

Рецензії

Józef Łobodowski: Złota hramota.
Instytut Literacki, Paryż, 1954. Ст. 192.
Дереворити Юрія Кульчицького.

Книжка поем Лободовського — дуже знаменне явище, не тільки тим, що вона появилася взагалі, а й тим, що видало її під своєю маркою чільне польське видавництво на еміграції. Тому то й годі говорити, що поеми Лободовського це тільки його власний голос — понад голови політиків, навпаки, вони, ті поеми, свідчать, що в польському суспільстві вже почав творитися певний психологічний злам, переоцінка вартостей минулого. І хоч ще довго діятимуть старі атаківистичні гони й виплекані сторіччями антагонізми та дуже можливо, що обидва народи не раз ще кинуться одні одним до горла — але такі твори, як оце польського поета, доказують, що існують елементи вишого духового порядку, вишого над сліпу силу стихійних сил, які рухають народами.

В час, коли пишемо ці рядки, на столі лежить перед нами, знятий з книжкової полиці польський переклад Шевченкових „Гайдамаків“ (Вільно, 1861). Факт, що цю яскраво протипольську поему (яка вийшла з горлянки гайворона — як пише її перекладач Леонард Совіньскі) перекладено на польську мову, доказує, що в цьому творі була для поляків якась притягальна сила. Це не диво, гайдамаччина була також частиною історії Польщі. Та Шевченко не тільки автор цієї протипольської поеми, але й той, хто в кінцевих рядках поеми „Ляхам“ дав найосновнішу, найглибшу програму, на базі якої єдино можливе майбутнє співжиття України й Польщі. Його заклик — подати руку козакові — пролунав ще несвоєчасно і рука нашого поета зависла в повітрі. Але моторові сили ідей і сила поетичного слова діють поза простором і часом, і ми сьогодні є свідками як по черз одне століття простягає і свою руку поет польський.

Побіч Шевченка, на поезію Лободовського поклала свою тінь, samozrozumіло, і постать Словацького. Словацький глибоко переживав українську природу і ті невгвтані історичні сили, що, подібно як і стихійні вияви природи,

проносилися над нашою країною. Поле, степ, могила — це в нього не звичайні образи української природи, а елементи історіософічних і космічних візій. Наприклад, образ Бога над українським степом (з 5-ої пісні „Беньовського“):

О, хто не чув Тебе на Україні
Полях блакитних, де сумують душі,
Коли злетиш Ти над усі рівнини
Під гимни вітру, як крильми порушиш
Пил, ордами скривавленої, глини,
Як сонця злото попелом притрусиш.
Збагряниш, млисте, й спиниш ген високо,
Мов чорний щит з налитим кров'ю оком.

Великий Боже! Хто Тебе в просторі
Не бачив, як вмирає сонця привид,
Як на могилах всіх хрестів підпори
Здаються кров'ю й полум'ям рухливим,
Далеко ж — бурями гримлять, як море,
Могили кличуть голосом жахливим,
Веселку чорну сарана розкине,
Вінок могил іде кудись, і гине...

З рефлексами цих двох великих сил, Шевченка і Словацького, вироста поезія Лободовського, з його не тільки ідеальним, але й реальним образом України, — міту на античну міру, що його прийшов уже час здійснити, що здійснюється на наших очах. Тут і зрозуміло, чому поезія Лободовського пов'язана з сучасною українською поезією, яка вся пульсує кров'ю здійснювання того міту. Не боячись того, щоб нас названо дешевими патріотами, ми все таки вважаємо, що українська поезія (в творах своїх чільних представників) є виключне в сучасній світовій поезії явище, що вона є щось, що глибше увійшло в суть речей, ближче заторкнуло живі проблеми ніж інші, не раз більш від неї вирафіновані поезії інших народів. Може це тому, що вона творена не за столиком затишних кабінетів, а десь там на межі між життям і смертю, де людській істоті несподівано розкриваються страшні й осліпиви істини. Тим то вітром, що запирає віддих поетам українським, тим психічним кліматом української поезії обвіяна й поезія Лободовського, і ця риса творить, можливо, його виключну оригінальність на тлі поезії польської.

І українізм, що ними щедро пересипана ціла книжка, й українські пісенні мотиви, що їх поет майстерно передає польською мовою, і його політичні ідеї стають справою наче другоплянвою, бо на перший плян висувається той поетичний вітер, що з несамовитою силою віє звідкілясь із степових надрів, з глибини історії, що дає той трансцендентний струм, який і творить есенцію поезії.

Ми вмисне не спиняємось над окремими поемами збірки. Їх можна різно цінувати, але вони творять певну нерозривну цілість, визнання поетового поетичного й політичного кредо. Без огляду на те, як дивитися на політичні концепції польського поета (що він їх сформулював і в окремих статтях), вони залишаються найповажнішою досі з польського боку спробою налагодження польсько-українських відносин. Перекладені на мову поезії і, так сказати, здематеріалізовані, його політичні концепції набувають нової сили виразу і, як кожні ідеї, вони можуть стати формуючим чинником свідомості обох народів. Та це може показати тільки час, в якому визріває зерно ідей.

До книжки долучено й переклади деяких поем на українську мову. На жаль, „Похвала України“ має кілька перекручених у друкарні рядків, що псує текст цієї прегарної поеми. С. Г.

Д-р Юрій Русов: *Поезія визвольних змагань*. В-во „На варті“ КК СУМ у Канаді. Торонто 1954. Ст. 111.

Прикрашена гарною обкладинкою Я. Гніздовського книжка, стане дуже в потребі особливо молоді, і тому добре, що її випустило друком якраз молодече видавництво. Автор дав популярний і приступний нарис поезії Визвольних Змагань, до яких він зачисляє тільки поетів львівського „Вісника“ (але й то не всіх, бракує, наприклад, Кравцева) та закінчує характеристикою поетів УПА. Характеристики щедро пересипані уривками поезії даних поетів, які, на жаль, подано не все згідно з оригіналами. Напр., Ю. Ліпа писав у своєму сонеті про Львів:

Бо в місті пишному — чужий підступний кріс,
В столиці Льва — забави вітрогонні. —

а в рецензованій книжці читаємо:

Бо в місті пишному — полонаний є кріс(?),

У місті Львові — забави вітрогонні.

В першому реченні автор книжки бере варіант, що його поет мусів створити на вимогу польської цензури, а в другому рядку наплутав таке, що навіть ритму годі дошукатися. Часто автор у цитатах сам собі суперечить, напр., раз цитує Маланюкове „і може тільки втретє створиш, і втретє запала весна“, а на другому місці „а може лише втретє створиш“. Або цитує цього ж самого поета правильно: „Це не Христосік в смрадній секті“, а на іншій сторінці приписує Маланюкові „це не Ісусик в смрадній келії“. Автор цитує правильно Кленове „росте легендою в блакиті“, а в іншому місці своєї книжки приписує Кленові „стремить легендою століть“. Таких перекручень текстів багато і треба жалувати, що ця потрібна книжка про літературу не мала літературного редактора.

Неточні також різні інформації, що їх подає автор, напр., він не міг бачити обоє Теліг у Львові восени 1942 р., бо їх розстріляно ще на початку того року в Києві. Не відповідає дійсності, що Ю. Нарбут помер у Києві з голоду в 1922 р., бо помер він у червні 1920 р. Проте найбільше застереження викликає спосіб, в який автор намагається вивіщити поезію О. Ольжича. Для цього він зіставляє її з поезією його батька О. Олеся, але вибирає з Олесевої поезії не бадьорний, активний вірш (напр. „Живи, Україно, живи для краси...“, або „Ми не підем з кривавою бою“), а бере вірш радше сентиментальний, зіставляє його з активним віршем Ольжича і на основі такого порівняння засуджує поезію Олеся. Тимчасом поезія Олеся на свій час була явищем позитивним і революційним, а під час останньої війни він був поет, за яким на Східних землях найбільше шукали і якого найбільше читали. Ольжич і без того великий поет, щоб йому додавати слави коштом його батька. А крім того, з погляду змісту, наведений автором вірш Олеся:

Покинь, мій синочку, ридати!
Хай сліз твоїх ворог не п'є,

Почуєм ми рідні гармати,
Побачимо військо своє . . .

таки куди активніший за вірш, наприклад, Б. Бори, улівського поета:

Вороття нам нема на Вітчизну,
Ми підемо скитатися в світ,
Щоб не чути і ніч глухо-пізну
Ридань матерів і сиріт . . .

Що ж до наведених автором цитат з віршів повстанських поетів, то бачимо тут ще молодих, але вже досить розвинутих поетів, на творчості яких можемо слідкувати за всіма додатними

і від'ємними рисами їх поетичних попередників та створених ними шкіл. Але чи це логічно виправдувати недовершеність їх поетичної форми тим, що їх слова окутані димом боїв? Наприклад, поезія французького резистансу вміла погодити одне й друге — революційний зміст і досконалу форму вислову. Подивляючись сам факт, що в советських умовах усе таки твориться революційна українська поезія, ми вважаємо її першорядним документом доби, проте її поетичні засоби підпадають таким самим критеріям оцінки, що й кожна інша поетична творчість.

С. Г.

Бібліографія

Лопушанський, Володимир: Перемога. Повість з визвольної війни. Частина II. КПУК кн. 21. Вид. I. Тиктор. Вінніпег 1954, м. 8°, 124 ст. \$1,25.

Русов, Юрій, д-р: Поезія визвольних змагань. В-во „На варті“ ККСУМ в Канаді, Торонто 1954, 8°, 110 (+2) ст.

Савчук, П. (Буковинець, П.): В бурі життя. Поезії. Книга четверта. 1935—1940, Нью Йорк 1954, 8°, 80 ст.

Савчук, П. Ідея і любов. Драма на три дії, 7 картин. Нью Йорк 1953, 38 ст.

Савчук, П.: Сон матері. Трагедія на 4 дії, 6 картин. Нью Йорк 1953, 8°, 32 ст.

Чуб, Дмитро: Вовчеля. Збірка для дітей шкільного віку. В-во „Ластівка“, Мельборн, Аделаїда 1954, м. 8°, 15 (+5) ст.

Щоденник національного героя Селепка Лавочки. Б-ка „Мітли“ ч. 1. В-во Ю. Середяка, Буенос Айрес 1954, 8°, 154 (+6) ст.

Книга мистців і діячів української культури, учасників Першої Зустрічі українських мистців Америки й Канади з громадянством у днях 3—5 липня 1954. Торонто (1954), 8°, 312 ст.

Каталог виставки українського мистецтва — малярство, графіка, скульптура. (Торонто 1954) 8°, 31 (+1) ст.

Мірчук, Петро: Українська визвольна справа і українська еміграція. Ліга Визволення України, Торонто 1954, 8°, 78 (+2) ст. \$0.50.

Мельник, Андрій, о.: Першенство папи в Церкві та його визнавання на Сході і Заході. В-во „Америка“. Філядельфія 1954, 8°, 82 (+2) ст.

Шерех, Юрій, Всеволод Гонцов, Олена Курило. УВАН, Серія: Українські вчені. За ред. І. Білецького, ч. 5. Вінніпег 1954, 8°, 76 (+4) ст.

Програма I. зустрічі українських мистців Америки і Канади з громадянством. (Торонто 1954) 8°, 12 ст.

Іваницький, Сократ, д-р: Переяславський договір з 1654 р. Українська Вільна Громада в Америці. Політично-наукова бібліотека ч. 11—13. Нью Йорк — Дітройт — Скрантон 1954, 8° м. 133 (+3) ст.

Артюшенко, Юрій: Підстави державно-визвольної дії. Б-ка „Самостійної України“. Випуск 4. Чікаго 1954, м. 8°, 47 (+?) ст.

Бжеський, Роман: Переяславська умова в плянах Б. Хмельницького та „Переяславська легенда“. Торонто 1954, 8°, 32 ст. \$0.25.

Плющ, Василь: Правда про хвилювизм. Спілка Визволення України. Мюнхен 1954, 8°, 63 (+1) ст. \$0.75.

Стороженко, Олекса: Марко Проклятий. В-во „Говерля“, Нью Йорк 1954, м. 8°, 121 (+1) ст. \$1.25.

Чайковський, Андрій: За сесстрою. Оповідання з козацької старовини. (Для старших дітей і молоді). Десяте

видання. В-во „Говерля“. Нью Йорк 1954, 8°, 67 (+1) ст. \$1.00.

Франко, Іван: Коли ще звірі говорили. В-во „Говерля“, Нью Йорк 1954, 8°, 63 (+1) ст. \$1.00.

Квітка-Основ'яненко, Григорій: Вибрані твори. Маруся, Перекотиполе. В-во „Говерля“ 1954, м. 8°, 221 (+3) ст. \$1.50.

Україна. Українознавство і французьке життя. Париж 1952, ч. 8. 8°, 597—700 стор.

Лікарський вісник. Журнал українського Лікарського Товариства в Америці. Рік 1. Травень 1954, ч. 1, в. 8°, 52 стор.

Залеський, Осип: Пісні Українських Січових Стрільців. В'язка I-ша і III-тя для чоловічого хору. Укр. Муз. В-во, ч. 5 і 7. (Бофало 1954).

Вільна Україна. Журнал українсько-визвольної думки. Збірник 2. 1954. Вида Українська Вільна Громада в Америці. Редагує Колегія. 8°, 64 ст. \$0.60.

Визвольний Шлях. Суспільно-політичний і науково літературний місячник. Р. 1 (VII), кн. 6. червень, кн. 7, липень, кн. 8, серпень, кн. 9, вересень, кн. 10, жовтень, по 112 ст. Видає „Укр. вид. Спілка“, Лондон, 1954. 8°.

Липинський, В'ячеслав: Листи до братів хліборобів про ідею і організацію українського монархізму, писані 1919-1926 р. Видання друге фотодруком в 1954 р. без жадних змін. Видавнича Корпорація „Булава“. Нью Йорк 1954, 8°, 470 ст. \$4.50.

Назарко, Іриней, о., ЧСВВ: Йосафат Коциловський, ЧСВВ, єпископ перемиський, 1916—1946. В-во і друк ОО. Василян. Торонто, Канада 1954. 16°, 51 (+5) стор.

Олесь, О.: Айстри. Вибрані поезії. Передмова В. Державина. ред. вид. Теодор Курпіта, Обкладинка Я. Гніздовського. Накл. Об'єд. Америк.-Укр. Ветеринарних Лікарів. Чикаго 1954, м. 8°, 63 (+1) ст.

Пасічник, Митро: Наша слава. Етнографічний збірник — опис сіл і містечок полудневої Рогатинщини. З додатком переказів-легенд про старовинні могили, руїни замків, городища. Можливі матеріали до історії й археології Галицької Землі. Вінніпег, Канада 1954, м. 8°, 70 (+2) ст.

Неприцький-Грановський, Ол.: Іскри віри. Поезії, том п'ятий. (В-во „Самостійна Україна“), Нью Йорк-Париж, Ст. Пол 1953, м. 8°, 144 ст.

Витвицький, Василь: Михайло Гайворонський. Життя і творчість. Нью Йорк 1954, 8°, 205 (+3) ст.

Родіон, Степан: Новий похід. Шосте бойове завдання. Оповідання. Друковано у В-ві „Єдність“, Аделаїда, 1954, м. 8°, 60 (+4) ст.

Крипякевич, І. — Дольницький, М.: Нова історія України. Книгарня і В-во „Батьківщина“ в Детройті, Випуск ч. II, Детройт 1954, 8°, 180 (+4) ст. \$2.50.

Січинський, В.: Крим. Історичний нарис. Організація Оборони Чотирьох Свобід України, Нью Йорк 1954, м. 8°, 31 (+1) ст.

Історія України для дітей. Козаччина. Ілюстрації Михайла Фартуха. Діточа Бібліотека, кн. 11. „Говерля“ 1955, м. 8°, 96 ст.

Чайковський, Андрій: Одарка. Повістка для дітей. З малюнками Петра Андрусіва. Друге поправлене видання. (Нью Йорк), В-во „Говерля“ 1955, м. 8°, 55 (+1) ст. \$0.50.

Переяславець, Володимир: Пісня про княжу Україну. Укр. В-во „Говерля“. Нью Йорк 1955, м. 8°, 111 (+1) ст. \$1.00.

Львів, літературно-мистецький збірник. В 700 роковини заснування княжого міста. За редакцією Богдана Романенчука. Карикатури Е. Козака. Видавництво „Київ“, Філадельфія 1954, 4°, 175 (+1) ст. + 36 ілюстрацій + чотирикольниковий герб м. Львова. Полотняна оправа. \$9.00.

Мак, Ольга: З часів ежовщини, спогади. Друге доповнене і виправлене видання. Укр. В-во, Мюнхен 1954, м. 8°, 308 (+1) ст.

Звичайна, Олена. Оглянувшись назад... Збірка оповідань і новель. В-во „Дніпрова Хвиля“, Мюнхен 1954, 8°, 230 (+1) ст.

Вісник, суспільно-політичний місячник ООЧСУ. Гол. ред. І. Вовчук, Рік VIII, ч. 10 (72), жовтень, Нью Йорк 1954, 4°, 32 ст.

До зброї. Журнал української військово-політичної думки. Р. VII, вип. 24 (37), вересень, Видає Місія УПА при ЗП УГВР, Мюнхен, 1954, 4°, 40 ст.

ВЖЕ ПОЯВИВСЯ ЕЛЕГАНТНИЙ І ЛЮКСУСОВО ВИДАНИЙ

Літературно-мистецький збірник

Л Ь В І В

присвячений великим роковинам
ЗАСНУВАННЯ КНЯЖОГО ГОРОДА.

Друк книги у двох згл. трьох кольорах. Герб міста Львова
в чотирьох кольорах. Елегантна полотняна оправа.

ЦІНА ЦІЄЇ НЕБУДЕННОЇ КНИГИ ТІЛЬКИ 9.00 ДОЛ.,
дарма, що об'єм книги більший, як заповіджено давніше.

Передплатники „Києва“ мають особливий привілей. Хто заплатив
або заплатить річну передплату на 1954 р. одержить цю книгу за
зниженою ціною 7.00 дол.

Замовляйте на адресу:

“KYIW”, 838 N. 7th St., Philadelphia, 23, Pa.

ХТО ХОЧЕ МАТИ ДРУГУ — ГАСЛОВУ — ЧАСТИНУ

Енциклопедії Українознавства

в 4-ох томах (1600 стор. друку), яку видає Наукове
Товариство ім. Шевченка, може вже тепер замовляти
в Видавництві „Київ“ за ціну:

\$40.00 платних до кінця 1954 р.

\$50.00 платних до кінця 1955 р.

\$60.00 платних після появи цілості.

Можна сплачувати ратами.

Передплатники I. частини ЕУ можуть одержати
II. частину за \$35.00 коли заплатять їх до кінця 1954.

Замовлення і гроші слати на адресу:

KYIW 838 N. 7th St., Philadelphia 23, Pa.
